

MAGAZINE voor
erfgoedliefhebbers

jrg. 24 nr. 2 ~ oktober 2025

Zeeuws Erfgoed

*Stadhuis van
Terneuzen*

*Achter de schermen
bij de eendenkooi*

ArcheoHotspots

Erfgoed
Zeeland

In dit nummer:

- 3 Voorwoord
- 4 Het stadhuis van Terneuzen: een ark van beton
- 6 ArcheoHotspots in Zeeland
- 8 Vergeten en bijna verdwenen: de schutte
- 10 Eendenkooi Anna Jacobapolder
- 13 Jong geleerd is oud gedaan
- 14 Grensverhalen | 19
Zeeland aan de rand van de vulkaan
- 18 In het kort
- 20 Trots op mijn monument
Wonen tussen bedstedes en Bijbelteksten
- 24 Visserijmuseum Breskens krijgt nieuwe identiteit

- 26 In beeld
Azijnfabriek in Middelburg
- 28 En de boer ... hij ploegde voort
- 30 Natuur op de helling
- 32 Verhalen uit het Zeeuws Archief
Eureka: vanuit hier veroverde Kapelle de wereld
- 35 Heb jij al gekeken?
- 36 Uit de collectie van het Koninklijk Zeeuwsch
Genootschap der Wetenschappen
Een bijbel in een 'Wiltsche' taal en een
catechismus in het Singalees
- 38 Drieveuren
- 39 Colofon
- 40 MOnuMENTaal

↑ De schutte: een oude voorziening in dorpen en steden.

↑ Huisjes vol historie.

VOORWOORD

Wilco Blaak
directeur Erfgoed Zeeland

Duizend verhalen

Als ik dit schrijf is het net Open Monumentendag geweest. Samen met gedeputeerde Harry van der Maas van de Provincie Zeeland heb ik een bezoekje gebracht aan enkele monumenten. Om te luisteren naar de verhalen van de vrijwilligers, maar vooral om ze een keer goed in het zonnetje te zetten. Hun inzet voor de erfgoedsector is onbetaalbaar.

Als eerste bezochten we de Kapel van Hoogelande bij Grijskerke. Op deze bijzondere plek werd al rond 1189 een kapel gebouwd. In de vijftiende eeuw verrees er een kerk. Na verwoestingen tijdens de Tachtigjarige Oorlog bleef alleen het koor overeind, een stille getuige van roerige tijden. In 1965 werd deze ruïne gerestaureerd tot de sfeervolle kapel die er nu staat. Tegenwoordig wordt de ruimte gebruikt voor kerkdiensten én culturele evenementen. Een gebouw met een groot verhaal.

Vervolgens bezochten we de prachtige Buitenplaats Zeeduin in Oostkapelle. Dit honderd hectare tellende landgoed ontstond uit de samenvoeging van de historische buitenplaatsen Duno en Zeeduin. Van Duno is alleen het charmante Hof Duno aan de Dunoweg nog over. Rondom het monumentale huis Zeeduin ligt een park in landschapsstijl. Een betoverende omgeving.

Deze bezoekjes lieten mij weer zien dat erfgoed méér dan het behouden waard is. Zo'n monument is niet alleen een 'berg stenen'. Het is vooral een plek die verbindt. Waar verhalen uit het verleden verteld worden, waar mensen al generaties lang mee verbonden zijn, waar mensen elkaar vinden en ontmoeten.

In deze editie van Zeeuws Erfgoed daarom weer volop verhalen over erfgoed. Oktober is Maand van de Geschiedenis en daarom hebben een aantal ervan alles te maken met het thema van deze maand, 'Natuurlijk'. Verder nog veel meer verhalen om je te verwonderen, maar vooral om je uit te dagen op pad te gaan. Om je door het erfgoed te laten verbinden met andere mensen.

Veel leesplezier!

→ Gedeputeerde Harry van der Maas en directeur van Erfgoed Zeeland Wilco Blaak komen tijdens Open Monumentendag met een verrassing voor de vrijwilligers van Buitenplaats Zeeduin | foto Olivier Hanemaaijer.

Het stadhuis van Terneuzen: een ark van beton

Anne Hobbel

adviseur erfgoedverhalen & cultuurgeschiedenis Erfgoed Zeeland

In 2021 staat het op nummer 1 in de top tien van mooiste betonnen, brutalistische gebouwen van Nederland volgens de krant NRC: het stadhuis van Terneuzen. En het bleef niet bij die ene eervolle vermelding.

Twee jaar later, in 2023, wordt het stadhuis in de *Atlas van het brutalisme in Nederland* opnieuw genoemd, dit keer met een tweede plaats in de nationale top 20. Weer een jaar later geeft de toenmalig staatssecretaris voor Cultuur en Media de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) opdracht om een aanwijzingsprogramma voor behoud van Post 65 erfgoed – erfgoed gebouwd tussen 1965 en 1990 – te starten. Al vrij snel wordt duidelijk dat het stadhuis van Terneuzen, dat in 1972 werd geopend, hiervoor in aanmerking komt.

Brutalisme

"De definitie van brutalisme is niet in beton gegoten," aldus de *Atlas van het brutalisme in Nederland*. Toch zijn er bepaalde kenmerken: de gebouwen zijn vaak zo groot, massief en imposant mogelijk. Het hoofdingrediënt? Ruw en onafgewerkt beton. Het stadhuis in Terneuzen is dan ook een schoolvoorbeeld van brutalisme, een gebouw dat, mooi

↑ Zicht vanaf het stadhuis op Terneuzen en de Westerschelde | foto Chris Booms, RCE, nr. 19354-116735.

samengevat in diezelfde atlas, "zo aanwezig is dat het eigenlijk niets anders in zijn omgeving duldt". Een ontwerp van architectenbureau Van den Broek en Bakema, "het 'brutste' duo van Nederland", van gewapend beton, met strakke lijnen en functionele vormen. Het is niet alleen een bestuurscentrum, maar ook een symbool van transparantie, democratie en stedelijke identiteit.

Uiteenlopende meningen

Zoals veel brutalistische gebouwen roept het stadhuis van Terneuzen van begin af aan gemengde reacties op. Voor de een is het een betonnen monster, voor de ander een meesterwerk. Tegenwoordig lijkt dit

nog steeds het geval. Al is dat aan het veranderen, volgens Sander Bus van de Gemeente Terneuzen: "De waardering voor het gebouw stijgt, ook onder eigen inwoners. Vanuit de hele wereld komen liefhebbers van brutalisme het gebouw opzoeken. De populariteit van brutalisme is nu ook groter, omdat de gebouwen zich vaak goed lenen voor sociale media."

Toekomstplannen

Om dit gebouw voor de toekomst te behouden is de gemeente, samen met het architectenbureau dat het gebouw ontwierp, bezig om het te verduurzamen. Daarnaast zijn er plannen om het gebouw ook deels een andere functie te geven, die beter past bij het moderne leven en waarbij er meer ruimte komt voor ontmoeting en kunst. Sander Bus over de ideeën: "In de geest van architect Bakema

↑ Impresie van de nieuwe plannen voor het stadhuis | foto Broekbakema.

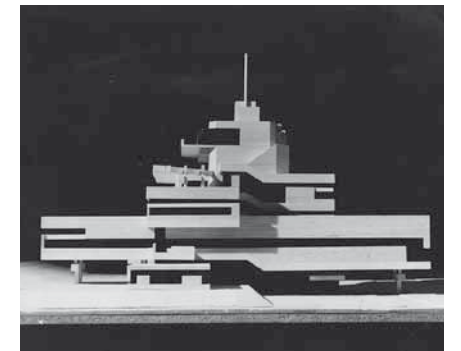
willen we een gebouw creëren dat heel toegankelijk is, waar mensen geen drempel voelen om naar binnen te gaan. Het gebouw is straks grotendeels publiek toegankelijk: beneden willen we bijvoorbeeld een huiskamer van de stad creëren: je kunt er afspreken, een boek lezen of werken. Verder denken we eraan om een verdieping voor en door jongeren te laten inrichten en krijgt Artbase, een pilotproject op het gebied van hedendaagse kunst, er een plek. Zowel binnen als buiten willen we workshop- en overlegruimtes creëren en als kers op de taart kun

je straks trouwen in de Burgerzaal met het mooiste uitzicht van Zeeland. Uiteraard blijft de democratische functie: het college van B en W en de gemeenteraad houden hun ruimtes in het stadhuis."

Rijksmonument

Of je het nu mooi vindt of niet, het is en blijft een bijzonder gebouw. Het stadhuis van Terneuzen is meer dan een gebouw van beton. Het is een verhaal in steen, een uitdrukking van stedelijke ambities en maatschappelijke waarden en het past bij het karakter van de stad

↓ Stadhuis van Terneuzen in 2002 | foto J.P. de Koning, RCE, nr. 349.712.

↑ Maquette van het stadhuis | Nieuwe Instituut, Archief Architectenbureau Van den Broek en Bakema, toegang BROXf1324-10a.

langs de Westerschelde: stoer, toekomstgericht en dynamisch. Tussen de zwarte schuren, kerken en monumentale panden is het bovendien uniek in Zeeland. In een tijd waarin veel brutalistische gebouwen verdwijnen, verdient dit stadhuis erkenning – als monument van Post 65 erfgoed. Vandaar dat het binnenkort de titel van rijksmonument mag dragen.

Bron

Boer, A. den, B. van Hoek, M. Kuit, T. Meurs, Bruut. *Atlas van het brutalisme in Nederland*, Zwolle 2023.

Luister naar de podcast 'Bruut bemind' op Spotify.

ArcheoHotspots in Zeeland

Samen bouwen aan plekken waar archeologie tot leven komt

Martijn van Poecke
adviseur publieksarcheologie
Erfgoed Zeeland

ArcheoHotspots zijn plekken waar mensen kunnen binnenwandelen om kennis te maken met archeologie. Actief aan de slag met archeologisch materiaal, samen met anderen de geschiedenis van de eigen regio leren kennen en zo min mogelijk drempels, daar draait het om. Sinds dit jaar is er ook in Zeeland een ArcheoHotspot.

Meestal zijn ArcheoHotspots scherventafels waar mensen aardewerk determineren en in elkaar passen, maar er zijn ook ArcheoHotspots waar een laboratorium het mogelijk maakt om specialistisch onderzoek te doen. Er zijn er nu 28 in heel Nederland, alleen Friesland en Groningen hebben er nog geen. Tot voor kort was Zeeland ook nog leeg, maar

ARCHEOHOTSPOTS
DE PLEK WAAR ARCHEOLOGIE TOT LEVEN KOMT
Zeeland

met ingang van 2025 werd de locatie van Werkgroep Archeologie Hulst de eerste ArcheoHotspot in Zeeland. In augustus volgde de tweede in Cultuurforum Aardenburg. En er zijn nog locaties in voorbereiding.

Publieksarcheologie

In Zeeland werd al jaren gesproken over het opstarten van een ArcheoHotspot, maar tot realisatie kwam het niet. Het idee werd sympathiek gevonden, maar de voorwaarden stonden in de weg.

De Provincie Zeeland en Erfgoed Zeeland willen bouwen aan publieksarcheologie, waarin mensen op een verantwoorde wijze kunnen meedoen met archeologisch onderzoek. De eerste stappen daarin werden gezet met het

Faro-project *Beach Archaeology* en het archeologisch onderzoek in Hengstdijk voor het initiatief 'Dorpen met een verleden'. In *Beach Archaeology* dragen de deelnemers bij aan een langdurige monitoring van stranden, waarbij we vooral op zoek zijn naar het Romeinse vlootstation dat ergens bij het strand Oranjezon gelegen moet hebben. In Hengstdijk groeven mensen in profielputjes en met boringen mee naar het middeleeuwse verleden van dit dorp. In die ambitie was het logisch om nog eens serieus te bekijken of er niet toch mogelijkheden waren voor ArcheoHotspots in Zeeland.

In opdracht van de Provincie Zeeland ging Erfgoed Zeeland in 2024 daarmee aan de slag. Wat bleek: samen komen we er wél, als we bij elkaar leggen wat elke partij kan leveren. Dat zijn niet enkel zakelijke investeringen. Minstens zo belangrijk is het plezier dat we allemaal hebben en de wil om archeologie toegankelijk te maken.

Determineren van ballaststenen

Erfgoed Zeeland ondersteunt vanuit een coördinatorrol de organisaties die een ArcheoHotspot willen openen. Na Hulst is op 20 augustus jongstleden in Cultuurforum Aardenburg de tweede ArcheoHotspot in Zeeland van start gegaan. In deze ArcheoHotspot gaan deelnemers aan de slag met het determineren van middeleeuwse ballaststenen die bovenkwamen bij een archeologisch onderzoek

door Artefact in 2023 en in Sint Anna ter Muiden. Dat was in de middeleeuwen een voorhaven van Brugge. In de schepen werden ballaststenen gebruikt om de schepen stabiel te houden. Ze werden meegenomen uit het land waar het schip vertrok en in Sint Anna ter Muiden weer uitgeladen. Daarna werden ze verhandeld of opnieuw gebruikt. De stenen vertellen daarom een bijzonder verhaal: hoe een dorp als Sint Anna ter Muiden lang geleden kon uitgroeien tot een havenstad en een rol had in de wereldhandel van toen. In de ArcheoHotspot onderzoeken we samen met geïnteresseerden de stenen. Waar komen ze vandaan? Welk verhaal vertellen ze?

II We willen
archeologie
toegankelijk
maken

Erfgoed Zeeland werkt zelf ook aan de opstart van een ArcheoHotspot. Of eigenlijk twee: in de ene willen we aan de slag met de vuurstenen werktuigen en afslagen die op stranden gevonden zijn. De oudere stukken zijn gemaakt door Neanderthalers, meer dan 40.000 jaar geleden. De jongere stukken zijn gemaakt door de moderne mens, in de periode tussen ruwweg 6.000 en 14.000 jaar geleden. De andere ArcheoHotspot van Erfgoed Zeeland draait om het zoeken naar archeologische sporen op luchtfoto's. De meest veelbelovende sporen willen we controleren in het veld om te zien of er inderdaad een vindplaats ligt. Meer info volgt zo snel mogelijk. Interesse? Hou de website van Erfgoed Zeeland in het oog!

→ Het determineren van een vuurstenen afslag |
foto Hans Jongepier.

Vergeten en bijna verdwenen: de schutte

Aad de Klerk
historisch geograaf

Iemand voor schut zetten, ken je die uitdrukking? Vast wel, want we steken allemaal weleens de draak met iemand. Minder bekend is dat de uitdrukking verband houdt met verschutten ofwel achter een schot plaatsen. Dat werd vroeger gedaan met loslopend vee, in een speciaal daarvoor bestemde ruimte: de schutte. De meeste dorpen en ook enkele steden in Zeeland kenden deze voorziening.

Oudste vermelding
Al in 1256 is sprake van het recht dat elke inwoner van een ambacht had om loslopend vee van een ander dat hem schade berokkende, te vangen en te schutten ofwel op te sluiten. Pas nadat de rechtmatige eigenaar een boete had betaald, kon die zijn kalf of varken weer meenemen. Later, ten minste al vanaf 1495, blijken er ook speciale functionarissen, schutters of schotter, belast te zijn met het opsporen en opsluiten van rondzwerfend vee. Van de eerste schutte horen we in 1482 in Middelburg, waar het vooral loslopende varkens waren die overlast veroorzaakten.

Werkzaamheden van de schutter
Op Walcheren waren de schutters, zeker vanaf de zestiende eeuw, in dienst van het polderbestuur; begrijpelijk, want loslopend vee kon schade berokkenen aan de zeewering in de vorm van de duinen en dijken. Daarnaast was in vrijwel elk dorp een schutter actief. Zijn taken waren geregeld in ordonnanties. Zo had hij al na een halve dag de beesten in de schutte "te bestellen van eten ende drincken". Hij moest ook op zoek gaan naar

de rechtmatige eigenaar. Had die zich binnen drie dagen niet gemeld, dan volgde openbare verkoping van het vee. De schutter zat vaak in een lastig parket. Hij mocht het niet op een akkoordje gooien. Door de 'hoge heren', vaak de bewoners van de buitenplaatsen, werd hij nogal eens *overruled*. Eigenaren van het geschutte vee speelden soms voor eigen rechter en verhinderden zo het rechtmatige schutten.

Omheining
Essentieel was een degelijke omheining van de landerijen. Je had als gedupeerde alleen dan recht van spreken als je je graanakker waarvan je het vee wilde weren,

adequaat had omheind. Op zijn beurt had de eigenaar van vee ervoor te zorgen dat zijn dieren binnen de degelijke perken van het weiland bleven. Op Walcheren, met relatief veel grasland, was de situatie extra lastig, vanwege de lange grenzen tussen het bouwland op de langgerekte kreekruggen en de weidegronden in de poelgebieden.

Eenvoudig bouwsel
De schutte of schotte zelf – in officiële terminologie: de schut(s)kooi – was een eenvoudig bouwsel van stevige planken, met een deur met een degelijk slot. In Koudekerke bijvoorbeeld was de schutte 5,70 bij 4 meter groot, omgeven door 'dorschvloerdelen' en zware, grenen palen. Meestal was de schutte als standaardvoorziening te vinden in het centrum, de ring van het dorp. Hoe stevig ook uitgevoerd, toch werd de schutte met regelmaat opengebroken en het vee weggehaald zonder de verplichte boete te betalen, en regelmatig 'verontramponeert' ofwel gehavend, waarna de oppercommies van het polderbestuur opdracht kreeg tot reparatie. Berichten over het opzettelijk 'omverhalen' van de schutte zijn legio.

Gerestaureerde schutte
Het einde van de schutte had alles te maken met de uitvinding van prikkeldraad in 1874 en de komst van de

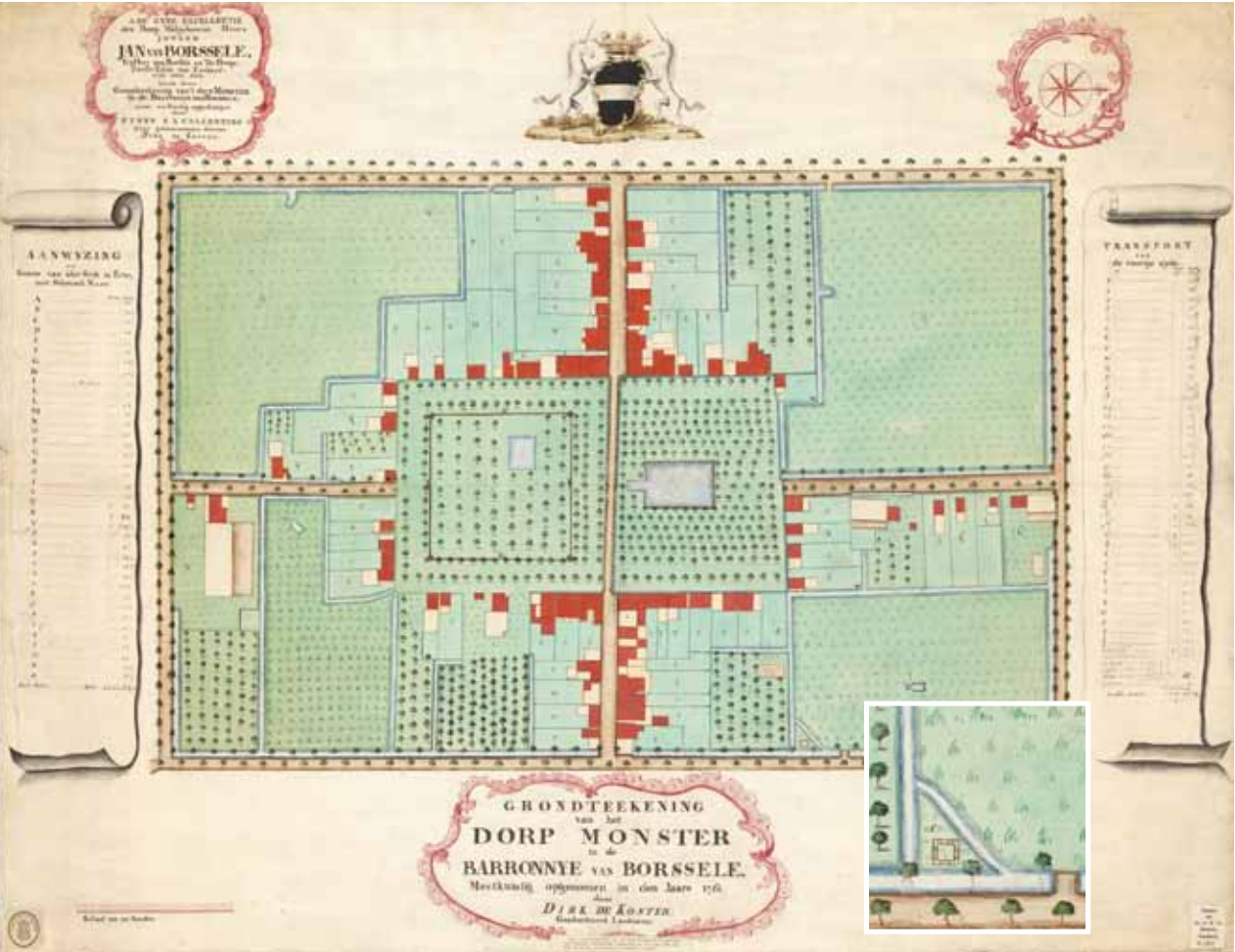

↑ De enige nog bestaande schutte in Zeeland, aan de Regenboogstraat in Zierikzee | foto Aad de Klerk.

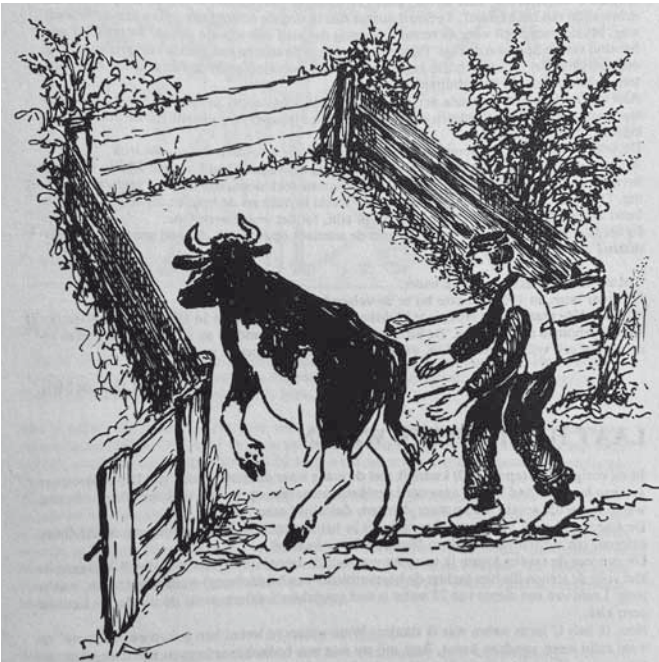
veldwachters in de negentiende eeuw. Langzamerhand verdween de schutte uit het straatbeeld.

Wie een indruk wil krijgen: voor de laatste en als enige overgebleven schutte moet je naar Zierikzee. Daar staat aan de Regenboogstraat een in 2000 gerestaureerde schutte. De allerlaatste schotter was nog rond 1970 actief in de Poel ten zuiden van Goes.

Meer lezen over de schutte? Zie: Aad de Klerk, *Voor schut gezet. De schutte: een verdwenen en vergeten voorziening in het Zeeuwse dorp, in het bijzonder op Walcheren*, Vlissingen (Uitgeverij Den Boer | De Ruiter) 2024, 84 pag.

← Plattegrond van het dorp Borssele, 1761 (het noorden bevindt zich rechts). Aan de noordoostelijke rand van het dorp is de schutte afgebeeld | Zeeuws Archief, Archief Familie Van Borssele van der Hooge, inv.nr. 140.

↑ Impressie van een schutte | tekening H.G.J. de Meij, in: *De Wete*, jrg. 9 (1980) nr. 3, blz. 17.

Eendenkooi Anna Jacobapolder

Een kijkje achter de schermen

Imke Elstak

adviseur immaterieel erfgoed
Erfgoed Zeeland

Anne Hobbel

adviseur erfgoedverhalen &
cultuurgeschiedenis Erfgoed Zeeland

Na een reis die ons over smalle polderwegen naar de Eendenkooi Anna Jacobapolder leidt, worden we vrolijk begroet door kooiker Annet de Ruijter en haar kooikershondje Claartje. Buitenom de hartelijke begroeting is het er vrij stil. De enige geluiden komen van de natuur: vrolijk fluitende vogels, een stevige bries en de druppelende motregen op de bladeren van de vele bomen die het terrein omringen.

De eendenkooi is een mooi voorbeeld van een plek waar dier, mens en landschap op elkaar afgestemd zijn en materieel en immaterieel erfgoed elkaar ontmoeten. De eendenkooi zelf is materieel erfgoed, maar deze kan niet functioneren zonder immaterieel erfgoed: het kooikersambacht.

Erfgoed met een wetenschappelijk belang

Eendenkooien zijn hoogstwaarschijnlijk een Nederlandse uitvinding: er zijn sporen terug te vinden van ongeveer 1400 eendenkooien. De meeste hiervan zijn in de middeleeuwen aangelegd. Tegenwoordig zijn er in Nederland nog 111 eendenkooien, waarvan vier in Zeeland.

De Eendenkooi Anna Jacobapolder werd in 1882 aangelegd op het eiland Sint Philipsland. Toentertijd diende de kooi voor de jacht. Inmiddels is de eendenkooi al meer dan veertig jaar in handen van Stichting Het Zeeuwse Landschap en is de functie veranderd: enerzijds wordt er (medisch) onderzoek gedaan naar de wilde eenden en ander waterwild – door de kooiker ook wel blauwgoed genoemd –, anderzijds wordt de cultuurhistorische waarde van het ambacht en kooibedrijf gewaarborgd.

Van vader op zoon (of dochter!)

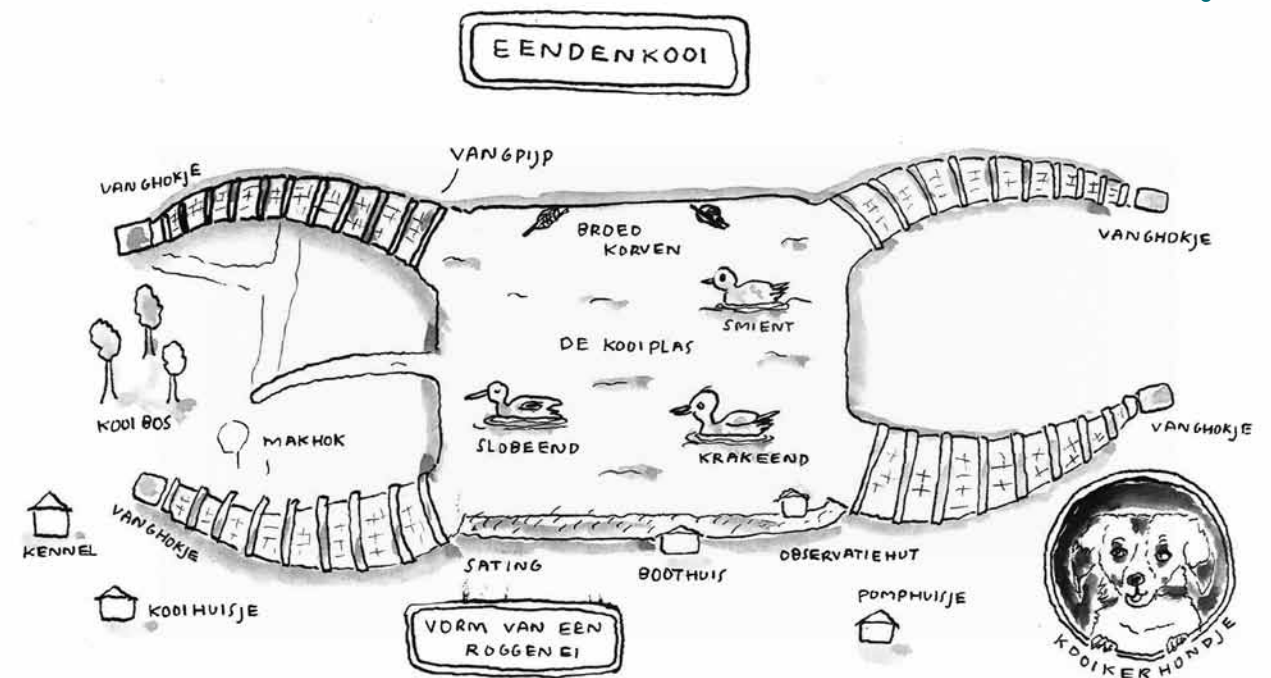
Kooibedrijven zijn vaak echte familiebedrijven. Dat is in Anna Jacobapolder niet anders. Kooiker Annet nam het werk in de eendenkooi in 2000 over van haar vader. Ook in de geschiedenis van andere eendenkooien zie je dat het een 'ons kent ons'-aangelegenheid is. Annet legt uit dat er ook vaak kooiker(zoon)s

↑ De staleenden dobberen wat rond in een van de vangpijpen | foto Wesley Versteeg.

uit bijvoorbeeld Oosterland of zelfs de Betuwe naar Anna Jacobapolder kwamen om te helpen, en vice versa.

Het kooikersambacht leent zich hier ook goed voor. Zoals Annet het omschrijft: "De eendenkooi gedijt goed bij voorspelbaarheid. We gaan hier mee met het ritme van de natuur, het cyclische proces van de seizoenen. Structuur en regelmaat zijn belangrijk binnen deze leefgemeenschap van vogels, zoogdieren, planten en insecten."

Daarnaast lijken eendenkooien vaak op elkaar. De meeste hebben de vorm van een roggenei, zo ook die in Anna Jacobapolder. Eendenkooien bestaan bijna allemaal uit een kooiplas omringd door een kooibos, dat als beschutting dient. Tussen de kooiplas

↑ Voorbeeld van een eendenkooi | tekening Eva Luijckx.

en het bos vind je de vangpijpen, vaak één pijp voor elke windrichting. Langs de vangpijpen staan rietschermen, waar het kooikershondje doorheen loopt, en aan het eind van de vangpijp bevindt zich het vanghokje, waarin de wilde eenden terechtkomen als ze de makke eenden de pijp in volgen. Door de typische vorm zijn ze in het landschap makkelijk te herkennen.

De eendenkooi is een oase van rust. Dat moet ook wel, want rust en regelmaat zijn twee van de belangrijkste voorwaarden voor het slagen van het kooibedrijf. De rust wordt mede mogelijk gemaakt door het afpalingsrecht: dit recht zorgt ervoor dat binnen een cirkel van 625 meter, gemeten vanuit het midden van de kooi, de rust op geen enkele manier verstoord mag worden. Dat komt neer op een terrein van ruim elf hectare.

Het kooikersambacht

In de stilteperiode tussen juli en april is de eendenkooi gesloten voor publiek, maar Annet en de vrijwilligers zijn het hele jaar door actief. Voor het vervaardigen van de schermen

→ Kooiker Annet demonstreert hoe de rietsnijder werkt | foto Wesley Versteeg.

snijden vrijwilligers rietbossen met een rietsnijder op maat. Tot enkele jaren geleden werd dit riet uit de Merwede nog aangeleverd door Jan de Koning, Nederlands laatste ambachtelijke rietsnijder. Ook in de winter wordt er hard gewerkt. Annet vertelt een anekdote dat ze weleens 's nachts met de hele familie de sneeuw van de vangpijpen heeft moeten verwijderen om instorting te voorkomen.

Annet kan niet zonder haar vrijwilligers, maar ook het kooikerhondje is van essentieel belang. Claartje is van jongs af aan opgeleid om al zigzaggend door de schermen de eenden de vangpijpen

↓ Kooikershondje Claartje krijgt aanwijzingen van de kooiker | foto Wesley Versteeg.

in te lokken. De eenden volgen nieuwsgierig Claartjes kwispelende, witte staartje. Daarnaast helpen de staleenden met het aantrekken van wilde eenden. Deze eenden zoeken 's nachts in de omgeving naar voedsel en als zij terugkeren naar het thuishonk, worden ze vaak gevolgd door wilde eenden die via de kustlijn, grote rivieren en wateren op weg zijn naar het noorden. De Oosterschelde is een plek waar ze graag tot rust komen.

Als de staleenden terugkeren, bepaalt kooiker Annet aan de hand van de windrichting welke vangpijp gebruikt moet worden: eenden vliegen namelijk tegen de wind in. Annet strooit voer uit bij de juiste vangpijp en zet hond Claartje aan het werk. Als de wilde eenden zijn gevangen worden

↑ Een van de staleenden | foto Wesley Versteeg.

ze geringd, gewogen en gemeten. Ook neemt Annet bloed bij ze af. Dit stuurt ze op naar het Erasmus MC voor onderzoek naar ziekten die overdraagbaar zijn van dier op mens.

Spreekwoorden

Het kooikersambacht is niet het enige immateriële erfgoed dat met de eendenkooi samenhangt. De Nederlandse taal zit vol spreekwoorden die zijn afgeleid van dit fenomeen. Vroeger werden de in de vangpijpen gelokte eenden gedood door de kooiker; hier komt de uitdrukking 'de pijp uitgaan' vandaan. Hetzelfde geldt voor 'het hoekje omgaan'; zodra de eenden de kromming in de vangpijp waren gepasseerd, konden ze de dood niet meer voorkomen. Ietswat lugubere uitdrukkingen wellicht. Om met een wat luchtigere noot te eindigen: ook de uitdrukkingen 'een kijkje achter de schermen nemen' en 'achter de schermen werken' kunnen worden teruggeleid naar het kooikersambacht, want de kooikers werken hard, maar je hoort of ziet ze niet!

Bronnen

Marijke Poldervaart, Eendenkooien, een typisch Nederlandse creatie, in: *Tijdschrift voor historische geografie*, 1999, nr. 2, blz. 49-53, online beschikbaar via journal-archive.aup.nl, www.erfgoed-onderwijs.nl, www.hetzeeuwselandschap.nl, www.np-oosterschelde.nl/vogeltrek

Jong geleerd is oud gedaan

COLUMN

Het imago van het vak geschiedenis in het basis- en voortgezet onderwijs is al jaren niet best. Als het vak wel met succes wordt gegeven, heeft dat vaak te maken met de docent. Belangstelling voor het verleden is slechts zelden iets wat van huis uit wordt meegegeven. Zelf heb ik die interesse wel met de paplepel ingegoten gekregen. Van mijn vader. Als onderwijzer van groep zeven was geschiedenis een van de vakken, zo niet hét vak, dat hij het liefste gaf.

In een poging om het imago van het vak geschiedenis en het daarmee samenhangende erfgoed onder de aandacht te brengen stimuleert de Provincie Zeeland actief de educatie hierover. Erfgoed Zeeland geeft hier onder andere invulling aan door het

geven van de lessen 'Archeoloog in de klas' en 'Het veld in' op basisscholen. In samenwerking met de regionale cultuurbureaus worden deze lessen in de hele provincie aangeboden.

In de lessen maken leerlingen uit de bovenbouw van het basisonderwijs in anderhalf uur kennis met het vak van archeoloog. Wat doet een archeoloog? Waarom doet hij of zij dat? Wat komen archeologen tegen? En hoe vult archeologie de geschiedenis aan? De lessen zijn een afgewogen geheel van theorie en praktijkopdrachten.

Samen met collega Hans Jongepier mag ik sinds vijf jaar deze lessen geven. In die periode hebben wij

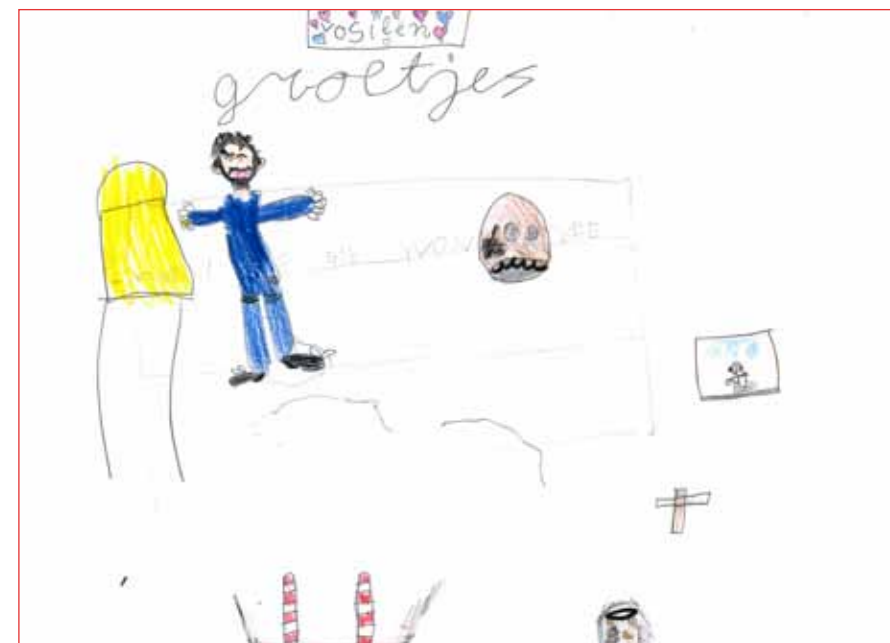
Wil jij kinderen ook betrekken bij jouw erfgoed? Kijk dan op www.erfgoedzeeland.nl/erfgoededucatie.

II We vertelden al duizenden kinderen over archeologie

duizenden kinderen verteld over ons vak en wat archeologie zo mooi maakt. De mooiste lessen zijn die waarin de kinderen eerst terughoudend zijn, maar gaandeweg steeds meer plezier krijgen.

De lessen leveren niet alleen de leerlingen een hoop op. Inmiddels heb ik een klein archief aangelegd met tekeningen en handgeschreven berichtjes waaruit duidelijk wordt dat de kinderen enthousiast zijn geworden. Mijn hoop is natuurlijk dat het enthousiasme blijft en dat ze archeologie ook in de toekomst een warm hart blijven toedragen.

Karel-Jan Kerckhaert
adviseur archeologie Erfgoed Zeeland

Grensverhalen | 19

Zeeland aan de rand van de vulkaan

David Koren
senior beleidsmedewerker cultureel
erfgoed Provincie Zuid-Holland

Het Nederlands-Caribische eiland Saba, een steil uit de zee oprijzende vulkaan, werd omstreeks 1640 (mede) gekoloniseerd door Zeeuwse kolonisten. Het is een weelderig tropisch eiland met pittoreske witte huisjes met rode daken, die tegen de slapende vulkaan lijken te zijn geplakt. De enige weg, die pas tussen 1938 en 1958 werd aangelegd, slingert langs de vier kleine dorpjes. Welke sporen verwijzen nog naar het Zeeuwse verleden?

Op het eerste gezicht is er op Saba nog maar weinig Zeeuws te ontdekken. Iedereen van de inmiddels tweeduizend inwoners spreekt er Engels. Ook de fysieke gesteldheid wijkt volstrekt af van het Zeeuwse

↓ Zicht op Saba vanaf zee (Ladderbaai) | foto David Koren, 2025.

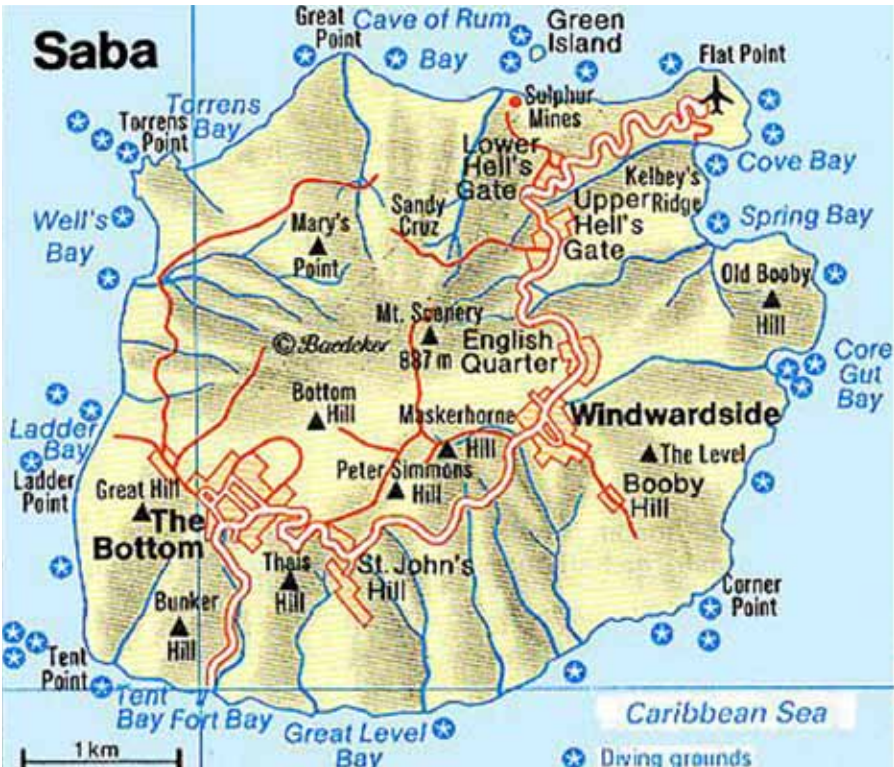
↑ Typisch Sabaanse houten cottage met witte muren en rode daken | foto David Koren, 2025.

landschap. Denk alleen al aan de sprookjesachtige nevelwouden op de Mount Scenery, die met 870 meter tevens het hoogste punt is van

↑ De enige weg op het eiland werd aangelegd vanaf 1938.

Nederland en van het Koninkrijk der Nederlanden, waartoe ook Aruba, Curaçao en Sint Maarten behoren. De drie eilanden werden in eerste

↑ Nevelwouden op de Mount Scenery | foto David Koren, 2025.

instantie niet direct gekoloniseerd door de West-Indische Compagnie (WIC), maar kwamen onder het directe patronaatschap van Zeeuwse kooplieden. Deze namen in 1636 eerst Sint Eustatius in bezit en – vanwege de rijke visgronden – een paar jaar later ook Saba. In eerste instantie werd het daarbij geclaimd door de Vlissingse redersfamilie Lampsins, hoewel deze claim op Sint Eustatius later werd betwist en het eiland in eigendom kwam bij de families Van Rhee en Van Pere. Deze laatste familie liet zich in 1682 uitkopen, waardoor het bestuur direct bij de WIC kwam te liggen. Naast Zeeuwen vestigden zich ook Ieren, Schotten

↓ Plaquette met de verkeerde aanduiding van het hoogste punt van het Koninkrijk der Nederlanden, dat sinds een nieuwe meting van het Kadaster in 2024 zeven meter lager schijnt te liggen | foto David Koren, 2025.

en Engelsen op het eiland, alsmede Afrikaanse tot slaaf gemaakten, waarvan de afstammelingen nog altijd op het eiland wonen. Engelse boekaniërs uit Jamaica die het eiland in 1665 tijdelijk in bezit namen, troffen er 87 Nederlanders (Zeeuwen) aan, 54 Engelsen, enige Ieren en Schotten en 85 "negers en indianen". Door deze gemengde bevolking ging het Engels al in de zeventiende eeuw de boventoon voeren en verdween de Nederlandse taal in z'n geheel, zelfs als bestuurstaal, in de negentiende eeuw. Ook werden vele Nederlandse familienamen verengelst, zoals Hazel (Hassell), Van der Poel (Vanterpool) en Zeegers (Sagers of Zagers).

Aardappelveld
De kolonisten kwamen aan in Fort Bay. Van daaruit vonden zij hun weg naar boven, naar de vlakte van The Bottom, waar de hoofdstad zou ontstaan. Dit was een van de eerste plekken waar de kolonisten zich vestigden, omdat het een van de meest vlakke delen van het eiland is. De naam zou afkomstig zijn van het Zeeuwse 'de botte', wat 'de

↓ Ansichtkaart met zicht op The Bottom, ergens tussen 1900 en 1940 | collectie Wereldmuseum.

Zicht op The Bottom ongeveer een eeuw later | foto David Koren, 2025.

kom' betekent en verwijst naar de ligging van de vlakke in een dalletje (tussen de lavakoepels). Omdat er vooral aardappelen werden geteeld, werd het woord ook synoniem voor 'aardappelveld'. Een andere verklaring is dat het woord is afgeleid van 'de bodem', ofwel de bodem van de vulkaan. Beide verklaringen liggen overigens in elkaars verlengde.

Een andere belangrijke landingsplek was Ladder Bay, vanwaar alle goederen via een steil pad omhoog werden gezeuld, vaak met behulp van ezeltjes – tot de aanleg van de weg de enige vorm van transport.

De kolonisten woonden verspreid over het eiland in kleine boerderijen. Deze waren met elkaar verbonden via een stelsel van paden door het soms dichte oerwoud, die zoveel mogelijk langs de hoogtelijnen waren aangelegd. De meeste bewoners hadden wel wat vee en op het eigen perceel werd wat land- en tuinbouw bedreven, de zogeheten *backyard farming*. Ook heeft bijna elk huis wel een cisterne, een stenen reservoir

↓ Een zeldzame slachtpaal op een van de weinige overgebleven boerderijen op het eiland | foto David Koren, 2025.

↑ De oudste wandelpaden op het eiland voeren terug tot de zeventiende eeuw | foto David Koren, 2025.

waarin water wordt opgevangen en opgeslagen.

Saba is nooit een rijk eiland geweest. Daarvoor werd er te weinig geproduceerd. Uiteindelijk heeft het eiland wel enkele plantages gekend, waar hoofdzakelijk suiker werd verbouwd. Maar het reliëf hielp niet mee. De plantages waren dan ook veel kleiner dan elders en konden maar niet echt winstgevend worden, waardoor er in de achttiende eeuw alweer een einde aan kwam.

Zindelijkheid
Het leven op Saba was erg eenvoudig. Omdat de andere dorpen slechts via (steile) voetpaden te bereiken waren, bleven de meeste mensen in hun eigen dorp. Ieder dorp had door het

↑ De behuizing van zwarte Sabanen was over het algemeen eenvoudiger dan van witte Sabanen | collectie Will Johnson, image 767.

grote isolement zijn eigen dialect. Twee dorpen waren hoofdzakelijk 'zwart' – The Bottom en Saint John's –, terwijl Windwardside en Hell's Gate hoofdzakelijk 'wit' waren. Hell's Gate heet inmiddels Zions Hill, omdat er uit kerkelijke hoek bezwaren waren tegen de oude naam. Ook deze

↓ Straatbeeld in The Bottom met nog geen auto's, alleen maar ezels, ergens tussen 1900 en 1930 | collectie Wereldmuseum.

'godvruchtigheid' lijkt een zekere knipoog naar de Zeeuwse wortels.

Ondanks de armoede zijn er reisverslagen uit de negentiende eeuw die aangeven dat het eiland "net en zindelijk" was. In tijden van (grote) armoede vertrokken mannen naar de grote vaart en bleven vrouwen handwerkend achter, voor de productie van Sabaans kant. Ook dit 'aangeharkte' karakter met schoon geschrobde stoepjes doet door de oogharen heen een beetje aan Zeeland denken.

Inteelt
De genoemde zindelijkheid lijkt wat minder van toepassing op het vijfde dorp dat Saba eens heeft gekend, Mary's Point. Oorspronkelijk heette het Palmetto Point, maar in de negentiende eeuw werd het hernoemd naar een bewoonster (Mary) met een zeer grote kinderschare. In 1934 werd het dorp op gezag van de overheid geëvacueerd. Gouverneur Bartholomeus van Slobbe – van de kolonie 'Curaçao en Onderhorigheden', waar Saba onderdeel van was – wilde een eind maken aan het extreme isolement van de bewoners. Het dorp was moeilijk bereikbaar en dreigde daarnaast voor een deel van de klif in zee te storten als gevolg

↑ De fundering van een huisplattegrond in Mary's Point | foto David Koren, 2025.

van erosie. Ondanks de kinderschare van Mary liep het aantal inwoners door armoede bovendien steeds verder terug. Woonden er in 1865 nog 75 mensen, in 1934 was het aantal gedaald tot 32, verdeeld over acht huishoudens. Bijna alle inwoners waren familie van elkaar. De bevolking stond bekend als "bedelvolk" en "gedegenereerd". Het bestuur van Saba had dan ook grote zorgen over de mentale gezondheid van de inwoners. Er was sprake van inteelt. Zo droegen bijna alle bewoners de Zeeuwse naam Zeegers (verbasterd tot Sagers of Zagers). Op zondagen liep het hele dorp naar The Bottom om naar de kerk te gaan. Dat was nog een flinke opgave, want pas in de negentiende eeuw werd er een deugdelijk pad naar The Bottom aangelegd. Dat bestond uit 524 treden, hetgeen neerkwam op nog altijd drie kwartier lopen en klimmen. Hierdoor was het voor de jeugd ook lastig om elke dag naar school te gaan.

De Antilliaanse krant *De Amigoe* schreef er in 1935 het volgende over: "De daad nu in 1934 door den Gouverneur verricht, om deze mensen uit hun isolement te halen, en, voor hun kinderen althans, door geestelijke opvoeding, onderwijs en meer contact met de beschaving, door hen te wennen aan de beginselen van orde en tucht, kansen te geven tot een regeneratie, is een voor de Nederlandsche stam belangrijke culturele daad."

De huizen werden in zijn geheel afgebroken en weer opgebouwd in The Bottom, in een wijkje dat 'The Promised Land' ging heten. Mary's Point bestaat nu nog uit stenen funderingen van afgebroken houten huizen en enkele cisternen. De bevolking van Mary's Point was nog de meest tastbare en directe link met de Zeeuwse kolonisten.

Nieuwe perspectieven
De laatste jaren internationaliseert Saba in hoog tempo, mede als gevolg van de verbeterde ontsluiting door de aanleg van de weg, luchthaven (1963) en haven (1970). Dit heeft een flinke boost gegeven aan het toerisme, dat tot 1960 niet bestond. Ook zijn er de nodige pensioenmigranten uit Canada en de Verenigde Staten komen wonen en ook de Amerikaanse Saba University School of Medicine met een paar honderd studenten zorgt voor meer levendigheid. Verder komen er steeds meer arbeidskrachten uit onder meer de Filipijnen, Colombia en de omliggende eilanden in het Caribisch gebied, om te werken in de bouw of de dienstensector. Het voordeel is wel dat de sterke etnische tweedeling van het eiland (wit, zwart) in rap tempo teniet wordt gedaan. Wel uitten mensen hun zorgen over het feit dat het karakter van het eiland onder druk komt te staan, waarbij de Sabanen nog maar een minderheid op het eigen eiland vormen. Maar juist de toenemende belangstelling voor de eigen identiteit maakt dat er ook wel meer aandacht voor de Zeeuwse wortels van het eiland kan komen.

↓ Zicht op Windwardside | foto David Koren, 2025.

IN HET KORT

DORPEN MET EEN VERLEDEN

In oktober starten archeologen van Erfgoed Zeeland en een groep enthousiaste vrijwilligers met een archeologisch onderzoek naar de vermoedelijke resten van een kasteel bij Nieuwerkerk en het middeleeuwse verleden van dit dorp.

In landbouwgrond ten noorden van Nieuwerkerk hopen we de restanten aan te treffen van het vermoedelijk veertiende-eeuwse kasteelfundament. Na een informatiebijeenkomst in juni start binnenkort het veldwerk. We gaan met dertig vrijwilligers het veld in. Op 20 oktober wordt een veldkartering uitgevoerd om een eerste beeld te krijgen van waar de fundamenteën liggen. Een week

erna volgen grondboringen voor een beter beeld van de opbouw van de bodem. Op de derde veldwerkdag worden profielputjes gegraven om de opbouw van de bodem en de archeologische sporen goed te documenteren. Voorafgaand aan het veldwerk vindt archeologisch bureauonderzoek plaats, waaraan vrijwilligers eveneens bijdragen. Het onderzoek wordt uitgevoerd in samenwerking met ADC Archeoprojecten en de Stichting Vrienden Erfgoed Zierikzee. Saricon doet een weerstandsmeting. Na het onderzoek naar Hengstdijk in 2024 is dit de tweede activiteit in de reeks 'Dorpen met een verleden'.

→ Eerdere bodemvondst op het terrein, vermoedelijk een middeleeuwse riemhanger.

APP STRANDVONDSTEN

Het Faro-project Beach Archaeology in Zeeland test een app voor archeologische vondsten. Daarmee kunnen strandzoekers straks heel eenvoudig hun vondst melden met daarbij de coördinaten van de locatie.

Die locatie is belangrijk, want de waarde van archeologische vondsten is groter als de exacte locatie bekend is. Zeker voor strandvondsten is georeferentie echter vaak een probleem. De app werd ontwikkeld door studenten van HZ University of Applied Sciences en zit nu nog in de testfase. Strandzoekers hebben de app op hun telefoon gezet en kijken of het goed werkt. Interesse om mee te testen? Stuur een bericht naar strandarcheologie@erfgoedzeeland.nl.

DIALECTVERHALEN IN GELUIDSBANK ZEELAND

De Zeeuwse verhalen die op Wereldverteldag 2025 door dialectsprekers werden verteld, zijn onlangs opgenomen en worden duurzaam bewaard in de Geluidsbank Zeeland van ZB Bibliotheek van Zeeland.

Tijdens de vertelmiddag en -avonden in Sas van Gent, Oostburg en Hulst stond het thema 'diepe wateren' centraal. Diverse sprekers vertelden een verhaal in het dialect van hun streek. Het ligt in de bedoeling de collectie dialectverhalen in de Geluidsbank Zeeland de komende jaren verder uit te breiden. Vanaf dit najaar zijn de audiofragmenten in de Geluidsbank Zeeland terug te vinden en te beluisteren. Ga naar digitaal.dezb.nl/geluid-collectie.

↑ Jan Lauret spreekt in Axels dialect zijn verhaal in.

MONUMENTENWACHT ZET DRONES IN

De Monumentenwacht van Erfgoed Zeeland zet tegenwoordig indien nodig drones in bij inspecties. Zo kunnen de monumentenwachters nauwkeuriger en veiliger inspecteren.

De monumentenwachters nemen zelf de beslissing om een drone in te zetten op basis van een inschatting van de situatie. Ze houden daarbij rekening met eventuele veiligheidsrisico's en regelgeving. Op Open Monumentendag inspecteerden zij met een drone de kerk van Sint Anna ter Muiden. Behalve een zorgvuldig onderzoek van het gebouw leverde dit ook plaatjes op met het bijzondere perspectief van bovenaf.

TROTS OP MIJN MONUMENT

Wonen tussen bedstedes en Bijbelteksten

Marjolijn van Leeuwen
zelfstandig tekstschrijver

Net buiten Noordgouwe ligt een rijtje witgeverfde woningen, omringd door een aantal oude kastanjbomen. Om er te komen loop je een rustiek, wit bruggetje over dat een slootje vol gele lissen overspant. Een oude trekbel kondigt het bezoek aan. Eenmaal binnen volgt een grote verrassing: de vijf huisjes blijken één woning te zijn! Maak kennis met de bevlogen bewoners: Huib en Corrie Tieleman.

"Mijn vader was aannemer en had een zwak voor oude panden," begint Huib Tieleman het verhaal. "Begin jaren zeventig stond dit rijtje woningen leeg. Het was een bouwval: de ramen waren hier en daar dichtgetimmerd en jongeren braken er weleens in. Mijn vader kocht het met het idee er vijf zomerhuisjes van te maken om te verhuren. Twee ervan had hij al gerenoveerd toen Corrie en ik het project gingen bekijken. We waren direct onder de indruk – zo is het zaadje geplant."

Huisjes samenvoegen

Huibs broer, die architect was, maakte een plan om van de resterende drie huisjes één woning te maken voor het jonge stel. "Maar we gingen nog studeren en wilden eerst trouwen. Pas in 1978 zijn we hier komen wonen." De eerste verbouwing werd indertijd uitgevoerd door het bouwbedrijf van Huibs vader. Daarna namen ze veel zelf ter hand. Corrie blikt terug: "Het was heel veel werk. De muren waren enkelsteens, dus we hebben een klampmuur aan de binnenzijde gemaakt – eigenlijk een huis in het huis gebouwd. De houten vloeren waren slecht, dus die zijn vervangen door oude Zeeuwse boerenplavuizen die

Huibs vader ooit verzamelde. Ze zijn prachtig én praktisch: heerlijk koel in de zomer. Maar het is wel een huis waar je je op moet kleden."

De oorspronkelijke woninkjes hadden elk twee bedstedes, een keukentje, een keldertje en een smalle, steile trap. "We wilden zoveel mogelijk origineel laten. In onze huidige woonkamer hebben we twee bedstedes weggehaald,

maar alle deuren en ramen zijn blijven zitten. Van de meeste bedstedes hebben we ondiepe kasten gemaakt. De balken zijn gerestaureerd, de schoorstenen behouden en de oude steentjes zijn hergebruikt voor herstelwerk. Vooral alles schilderen – balken, plafonds, kasten, luiken – was een gigantische klus."

Ze woonden er jarenlang met hun twee kinderen. Huib: "Ik werkte buiten Zeeland en we verhuurden de twee andere huisjes. Maar dat gaf soms gedoe. Dus toen ik in 2018 met pensioen ging, besloten we alles samen te voegen tot één woning – meteen levensloopbestendig. De steile trapjes maakten dat ook wel nodig. De instandhouding van het pand vereist voortdurend aandacht, maar we hebben altijd plezier beleefd in het opknappen en het onderhouden van

II Vroeger was de wc buiten en koken deed men op de kachel

dit geweldige monument. Een passie hebben voor oud en karaktervol wonen is wel een must."

Pand vol historie

Op de gevel staat het jaartal 1651. Dan begint ook de rijke geschiedenis van het pand. Huib weet er alles van – hij is er zelfs een boek over aan het schrijven: "Tijdens de Tachtigjarige Oorlog was het in de Lage Landen een komen en gaan van Schotten en Engelsen die meevochten tegen de Spanjaarden. Een zekere Hendrik de Pottre kwam hier vanuit Antwerpen met een vendel Schotten. Hij trouwde met Agatha van Wissenkerke en zij vestigden zich in Zierikzee en in Noordgouwe, hier aan de overkant in een kasteeltje. Dat kwam uiteindelijk in bezit van hun dochter Maria."

Met Maria begint het verhaal van deze vijf woningen. Zij trouwde met de Engelse cavalerist John Conyers. "Die vocht in de hele Zuidelijke Nederlanden en later in de burgeroorlog tegen de Schotten onder koning Karel I van Engeland. Hij werd zelfs bewaarder van de Tower of London. Tegen zijn pensionering vestigde hij zich weer op het kasteeltje in Noordgouwe. Maria stierf in juli 1650. Een jaar later liet John Conyers dit pand bouwen, in lijn met het testament van zijn overleden vrouw. Zij had 15.000 gulden nagelaten voor de bouw van vijf woningen voor weduwen 'van personen met aanzien'. Die waren eenvoudig: de wc was buiten en koken deed men op de kachel. Later werd het een armenhuis van de kerk en kwamen in elke woning twee weduwen te wonen. Net na de Tweede Wereldoorlog kregen de huisjes een uitbouwje met een keukentje en wc en waren het bejaardenwoningen. Tot begin jaren zestig. Toen wilde een geïnteresseerde koper het rigoureuus moderniseren, maar daar kreeg hij geen vergunning voor. Zo kon mijn vader het kopen en behouden."

Unieke gevelstenen

Het element waar Huib en Corrie het meest trots op zijn? "De gevelstenen boven elke voordeur," zegt Corrie zonder twijfel. "Die zijn van zandsteen, elk met een Bijbeltekst verwijzend naar weduwen en wezen. Sommige waren dichtgesmeerd of bijna verpulverd. Samen met een paleograaf en de oud-gemeentearchivaris zijn de teksten gereconstrueerd. Die komen uit de Statenbijbel van 1637, geschreven in lokaal dialect. Alles is in oorspronkelijke stijl teruggebracht. Een project van twee jaar, maar zo

↑ De Conyershuisjes of Potterhuisjes in 1927 | Zeeuws Archief, Beeldbank Schouwen-Duiveland, nr. BRO-1551.

waardevol. De oorspronkelijke stenen bewaren we in de kelder."

"Je moet zo'n huis blijven onderhouden en we proberen te verduurzamen," vervolgt Huib. "Rond 2000 is het dakbeschot grotendeels vervangen en is de binnenkant van het dak geïsoleerd. Binnenkort worden de nokvorsten vervangen: 32 meter dak! We hebben recent achterzetramen geplaatst – enkel glas, maar het scheelt enorm in de tocht. We hebben eerst één raam geprobeerd. Het was effectief, dus toen is de rest ook gedaan. We stoken nu beduidend minder gas." De tuin is bewust eenvoudig gehouden met oude elementen: "We hebben het bruggetje teruggebracht op basis van een oude foto."

Sinds kort hebben Huib en Corrie een abonnement bij de Monumentenwacht. "We zijn dat gaan doen vanwege de SIM-subsidie, die beschikbaar is voor dit soort liefdadigheidsinstellingen. Daarvoor heb je een inspectierapport nodig." De ervaring met Monumentenwacht is positief. "Ze zijn nu twee keer geweest. Ze leggen pannen recht, kijken alles grondig na en geven advies over wat op korte en lange termijn nodig is. Nu we ouder worden, willen we zelf wat minder het dak op. Dan is hun hulp heel fijn. Ook geeft het adviesrapport veel inzicht."

Het verhaal doorgeven

Huib en Corrie zijn trots op hun monument. "We doen sinds een paar jaar mee aan Open Monumentendag. Dan stellen we de achterste woning open, waar nu het atelier van Corrie is. Soms komen er dan bizarre verhalen naar boven. Zo had ieder huisje vroeger een waterput; die zijn bewaard gebleven. Ooit heeft een bewoonster geprobeerd zichzelf in zo'n put te verdrinken. Maar het water stond te laag, dus het is mislukt."

Tot slot zegt Corrie: "Veel mensen verbouwen een monument tot een modern huis. Alles strak en recht, en ze vervangen de vloeren. Wij willen juist iets behouden, iets doorgeven. Deze plek vertelt een verhaal – dat voel je, elke dag weer."

← Boven elke voordeur een gevelsteen met een Bijbeltekst | portret- en detailfoto Mieke Wijnen Fotografie.

Visserijmuseum Breskens krijgt nieuwe identiteit

Een avontuurlijke reis door haven, visserij, water en dorp

Janneke de Wit
adviseur musea & collecties Erfgoed Zeeland

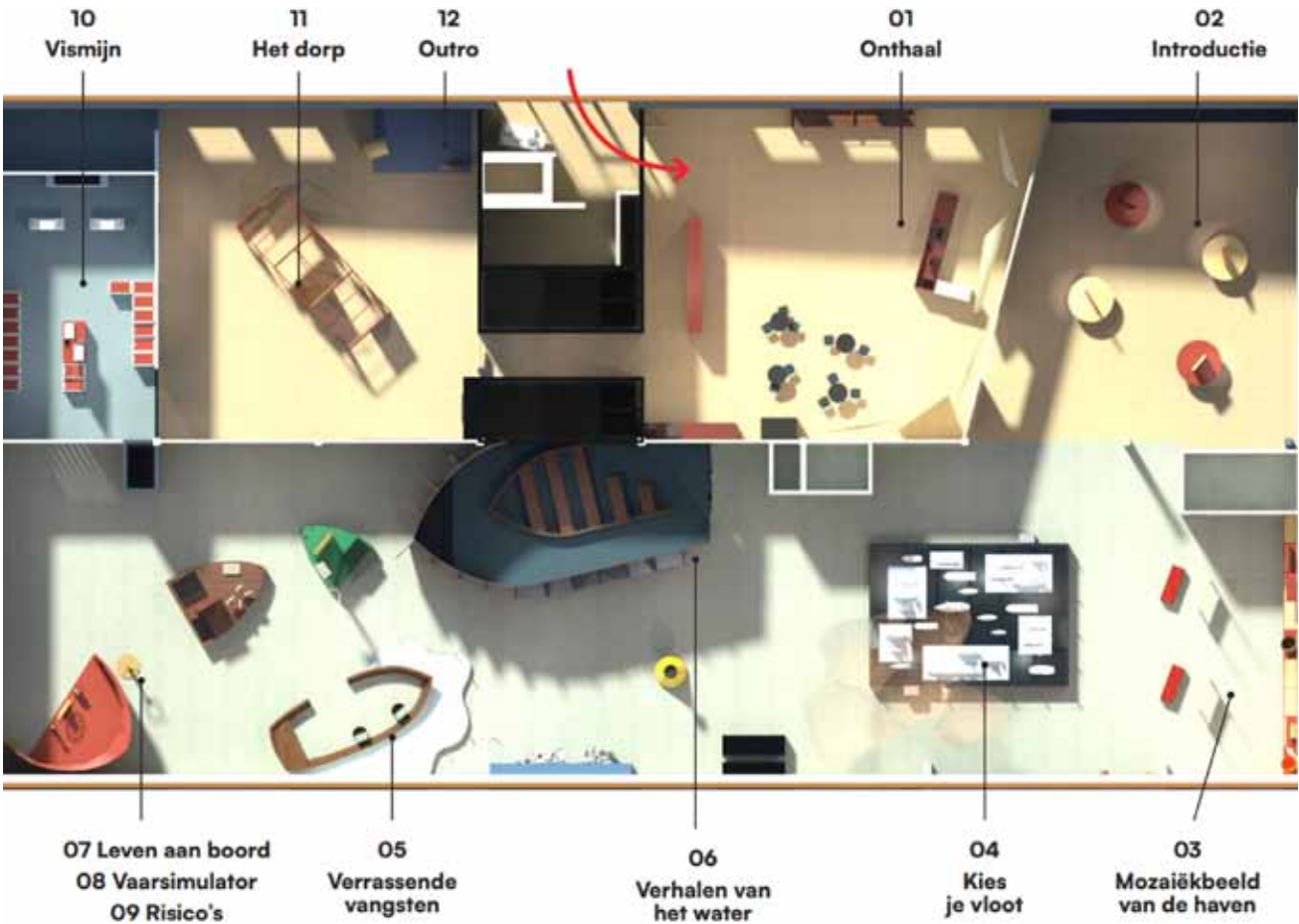
Het Visserijmuseum in Breskens verhuist naar een nieuwe locatie: de eerste verdieping van een gloednieuw, beeldbepalend gebouw aan de kop van de Handelshaven in Breskens. De naam van het gebouw wordt ‘De Zaete’, Zeeuws voor een verhoogde ligplaats in een getijdenhaven, waar schepen bij eb droogvielen. Bij een nieuwe locatie hoort ook een nieuw museumconcept.

Het nieuwe museum draait om vier thema's: het water, de visserij, de haven en het dorp. Wondering, een ontwerpbureau uit Gent met jarenlange expertise in tentoonstellingen en belevingscentra (voorheen Bauilleul), mag het concept gaan realiseren.

Eén grote familie
In het nieuwe museum begint je bezoek met een kennismaking met een achttal karakteristieke Bressiaanse vissers. De vissersvloot van Breskens is één grote familie. Je reis gaat verder langs de evolutie van de haven, van het allereerste begin tot de hedendaagse haven, die door het raam te zien is. Vervolgens kies je als bezoeker een schip. Je gaat vissen op open zee en kijkt wat de vangst deze dag brengt. Je stapt in een scheepswrak en wordt ondergedompeld in de geschiedenis. Je hoort verhalen over de avonturen aan boord, die vaak niet zonder gevaar waren. Uiteraard mag een vaarsimulator niet ontbreken. Vervolgens vaar je terug naar de haven en bied je de

vangst te koop aan op de visveiling. Daarna proost je op een behouden terugkeer van de zeevaarders tijdens het dorpsfeest. Na de reis door het museum maak ook jij deel uit van de vissersfamilie, maak je jouw eigen familieportret en ben je klaar om het dorp Breskens verder te gaan verkennen.

Behouden vaart
Voor de vrijwilligers van het Visserijmuseum breekt een spannende tijd aan. Niet alle museale objecten zullen

← Grondplan van het museum | Wondering.

II Het water is onze vriend en onze vijand - dat verhaal komt terug in het museum

Rilana van Oostenbrugge, secretaris

terugkomen in het nieuwe museum. Secretaris Rilana van Oostenbrugge: "In de twintig jaar dat ik nu betrokken ben bij het museum is dit een hele grote stap. Ik heb het museum in die tijd zien groeien, maar nu vertrekken we echt vanuit de vier veelzijdige thema's (haven, visserij, water en dorp) in een compleet lege ruimte. Het wordt een veel interactiever museum met een beleving en sfeer die niet te vergelijken is met het museum nu. Ik word er heel enthousiast van!"

Interactief en hands-on
In het nieuwe Visserijmuseum worden de zintuigen geactiveerd door het geluid van de wind, de golven, krijgende meeuwen en de zilte geur. Het museum zit straks vol met interactieve en hands-on activiteiten, zoals verrekijkers, een vaarsimulator en een hengelspel. Stap in een pashokje met een 'magische spiegel' en ontdek welke outfit jou wordt aangemeten. Welke rol is er voor

jou weggelegd binnen de vissersfamilie? Bij 'Kies je vloot!', een visueel lichtspel, maak je een keuze uit de boot of het schip waarmee je uitvaart. Ga je vissen, oversteken, vracht vervoeren, sporten of een pleziervaart maken? Vertrouw je op de wind en de zeilen of wil je de kracht van een motor? Met elk gegeven antwoord verdwijnen de schepen die niet meer in aanmerking komen voor jouw reis, tot er uiteindelijk nog maar één schip overblijft. Een soort 'Wie is het?' met een vissers-twist!

Nieuwsgierig geworden? Kom het vanaf april/mei 2026 ontdekken in Breskens!

↓ Van boven naar beneden: Impressies van het lichtspel, het verhaal over de vismijn en het thema 'Het dorp' | Wondering.

IN BEELD

Azijnfabriek in Middelburg

Een verborgen parel midden in de stad. Dit pand in de Pijpstraat werd in 1900 opgetrokken voor de azijnfabriek van de firma A.A. Mes. De hoefijzerbogen rond de deuren, de sierlijke letters en de florale elementen in de decoratie zijn typisch voor de jugendstil of art nouveau. Midden twintigste eeuw kreeg het gebouw een andere bestemming en verdween de decoratie onder reclameborden. Later kreeg de voorgevel zijn oude glorie terug.

Lees meer over de azijnfabriek op www.zeeuwseankers.nl/verhaal/azijnfabriek-in-jugendstil

foto Mieke Wijnen Fotografie

En de boer ... hij ploegde voort

Landbouwwoordenschat in de Zeeuwse dialecten

Veronique De Tier
taalkundige bij het Instituut voor de Nederlandse Taal

Een eeuw geleden maakte landbouw een wezenlijk deel uit van het dagelijks leven. Handelingen en voorwerpen in verband met het boerenleven, zoals voor het ploegen en oogsten, werden dagelijks benoemd en het landschap ademde landbouw: akkers met gewassen, koeien, paarden en schapen in de wei.

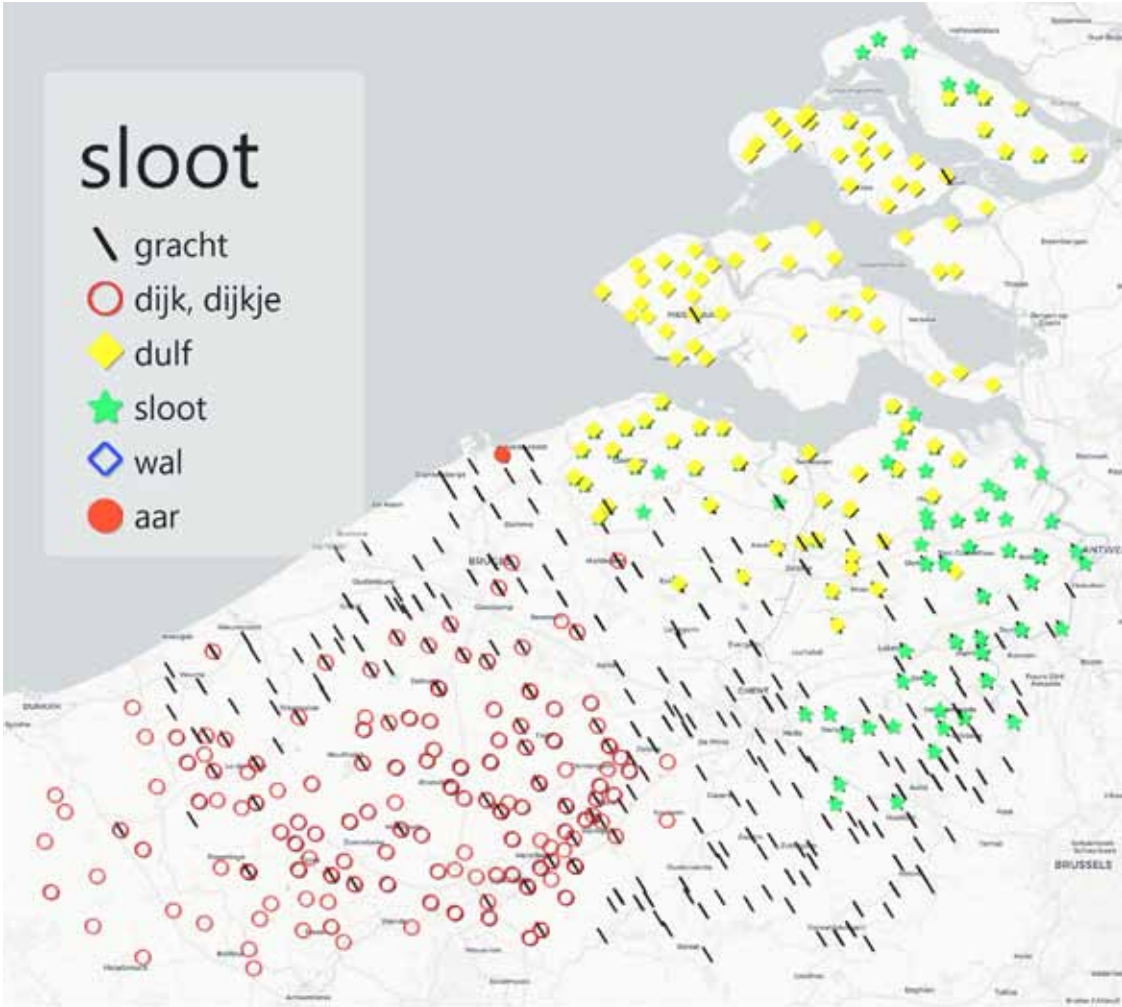
Eggen
Ruim een halve eeuw geleden zag het leven van een landbouwer er anders uit dan nu. Grote tractoren en bijbehorende gesofisticeerde machines waren er nog niet. De landbewerking gebeurde nog ambachtelijk. De boer maakte het land klaar en egde en ploegde met veel kleinere machines. Eggen werd in Zeeland *slechten* genoemd. Dat woord hoorde je ook in het aangrenzende Noord-Brabant en net over de grens met België in de omgeving van Knokke. Het is afgeleid van *slecht* dat vroeger 'vlak, effen' betekende. Het standaardtaalwoord *eggen* en het dialectische *eegden* zijn afgeleid van de namen voor het landbouwwerktuig *eg* en *eegde*. In het Middelnederlands bestonden de woorden *egge* 'punt, hoek; snijdend

werktuig' en *eegde* 'eg' naast elkaar. Vanwege de puntige pennen op de eg en onder invloed van het werkwoord *eggen*, kon het woord *egge* gemakkelijk de betekenis van *eegde* overnemen. *Eegde* bestaat nog wel in diverse Nederlandse dialecten, ook in het Zeeuws: je hoort het op Walcheren, Noord-Beveland, Tholen, Sint Philipsland, in West-Zeeuws-Vlaanderen en het Land van Axel. Op

Walcheren heet het ook nog eg, net zoals op Schouwen-Duiveland en in het Land van Hulst (waar ook *eede* bekend is). Op Noord-Beveland en Schouwen kun je ook *eegde* horen. *Eie* is dan weer bekend op Zuid-Beveland, Goeree en Overflakkee. Ze kennen daar ook de uitdrukking *werke dat de heie beeft* 'werken dat het kraakt'.

→ *Vlui* en *vluier* in de Zeeuwse dialecten.

← Woorden voor een sloot in Zeeland.

Ploegen
En het eggen is nog maar het begin, daarna moet nog geploegd worden, in het Zeeuws vaak *ommerieën* 'omrijden'. Je kunt diep of oppervlakkig ploegen, stoppels omploegen enzovoort. Stoppels omploegen wordt in het Zeeuws onder andere *valten* of *valken* genoemd. Het oorspronkelijke werkwoord was *valgen*. In het Engels heet het *to fallow*. Het is een oud woord dat afgeleid is van een werkwoord dat 'doen bedekken' betekent.

Oogsten
Het landschap ziet er nog kaal uit na deze bewerkingen, maar als er wordt gezaaid, verschijnt er overal groen. De gewassen worden daarna geoogst en bewerkt. Voor elk gewas zijn er specifieke handelingen. Sommige graansoorten worden bijvoorbeeld

gedorst. Met de dorsvlegel worden de graankorrels verwijderd uit de rijpe aar. Een dorsvlegel is nu vooral te zien aan de muren van restaurants of cafés of in musea. Hij heet in Zeeland vrijwel overal *vlui* of *vluier*. Enkel in Oost-Zeeuws-Vlaanderen wordt *vlegel* gezegd (niet op de kaart, zie kaart links). In West-Vlaanderen is het een *vlei*. *Vlui* is hier een variant van met een geronde klinker. Dat *vlei* is afgeleid van *vlegel* is onwaarschijnlijk. Het is wellicht verwant aan een oud werkwoord *vlegen* dat 'slaan' betekent. *Vlegel* is ontleend aan het Latijnse *flagellum* 'dorsvlegel', een verkleinwoord van *flagrum* 'zweep' en verwant aan een werkwoord dat 'iemand geselen' betekent.

Landschapswoord
Niet alleen de handelingen en voorwerpen die de landbouwer gebruikt, laten sporen na in de

Zeeuwse dialecten, ook het landschap zelf levert diverse woorden. Je ziet in het Zeeuwse landschap *sloten* en *dulven*, *drichten* 'aarden walletjes als afscheidingen tussen eigendommen', *gosweien* 'grasweide' en *maoiweien* 'maaiweide', *petetterakkers* 'akker met aardappelen' en nog veel meer.

De Zeeuwse woordenschat levert een rijke bron aan landbouwwoorden en uitdrukkingen. Snuister dus gerust eens in het *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten* en geniet van alle – misschien verdwenen – woorden en uitdrukkingen.

Bronnen
Database van de Zuidelijk-Nederlandse Dialecten via dsdd.ivdnt.org
www.etymologiebank.nl
www.zeeuwsewoordenbank.nl (*Woordenboek der Zeeuwse Dialecten en Supplement*)

Natuur op de helling

Veranderend denken over kustversterking in Zeeland

Jeanine Dekker
historicus

De honderden kilometers Zeeuwse kust getuigen op indrukwekkende wijze van de menselijke krachtsinspanning om zich te beschermen tegen de zee. Van het aanleggen van dammen tot het versterken van dijken, op alle mogelijke manieren wordt al eeuwenlang de waterwolf beteugeld. Daarbij moest natuur lange tijd wijken voor veiligheid en economische vooruitgang, maar daarin is sinds pakweg zestig jaar geleden veel veranderd.

Inpolderingen

Al vele eeuwen zet de mens het Zeeuwse landschap naar zijn hand. Nog in de twintigste eeuw werden flinke oppervlakten land gewonnen uit het water. De Braakman werd begin jaren vijftig drooggelegd, het Dijkwater en de Pluimpot werden na de Februariramp van 1953 afgesloten en het Zuid-Sloe werd begin jaren zestig ingepolderd. Veiligheid en economische motieven gingen meestal hand in hand. Het rationele vooruitgangdenken overheerste en er was nauwelijks aandacht voor natuurwaarden die daarbij verloren gingen.

Deltawerken

Na de watersnoodramp die het zuidwesten van Nederland op 1 februari 1953 trof, togen ingenieurs van Rijkswaterstaat aan het rekenen en ontwerpen en dirigeerde de 'natte' aannemerij haar schepen, materieel en mensen naar de zuidwestelijke delta om daar een huzarenstukje te volbrengen: de afsluiting van complete zeearmen. Als

↑ Afsluiting van de Braakman met caissons, 1952 | Rijkswaterstaat, Afdeling Multimedia.

lange, strakke ruggen van asfalt en beton rezen de dammen midden in het water op.

De gedachte apotheose, de Oosterscheldedam, verreweg de meest gecompliceerde afsluiting, kwam er echter nooit. Toen steeds duidelijker werd welke nadelige gevolgen er kleefden aan het afsluiten van dergelijke wateren nam de druk van de publieke opinie toe en kenterde het tij in de politiek. Voor de Oosterschelde werd gekozen voor een beweegbare kering, opnieuw een hoogtepunt van technische innovatie, waarmee ditmaal niet alleen de veiligheid van de mens maar ook de natuurwaarde van de Oosterschelde geborgd leek te zijn.

Dijken

Een al even rigoureuze maar minder in het oog springende ontwikkeling deed zich op de Zeeuwse dijken voor. Die moesten na de Februariramp allemaal op deltahoogte worden gebracht. Daarbij werd voor de bekleding van de glooiingen ook weer veel beton en in mindere mate asfalt toegepast. Tussen de betonnen tegels en blokken had de bijzondere flora en fauna, die daar op de grens van land en water leefde, echter weinig kans meer. Het met asfalt

↑ Een kabelbaan stort betonblokken voor de aanleg van de Brouwersdam, 1971 | Zeeuws Archief, Beeldbank Schouwen-Duiveland, nr. BRW-0433.

ingieten van losse steen, toegepast op zwaar aangevallen zeeweringen, had eenzelfde effect.

De grote verandering werd eind twintigste eeuw ingezet toen in vrijwel alle Zeeuwse dijkvakken de bekleding van dijkglaoingen moest worden vervangen. In dat project, dat tussen 1997 en 2015 werd uitgevoerd, speelde het behoud of herstel van ecologisch waardevolle elementen een belangrijke rol. Er was aandacht voor de waarde van schorren en slikken, zeegras, wieren, mossen, bijenhoeven en het leefgebied van woelmuizen. Er kwamen betonelementen met eco-toplagen en bekledingsmaterialen waartussen holtes werden uitgespaard, belangrijk voor flora en fauna om zich te kunnen vestigen. Ook was er bij de uitvoering meer aandacht voor de natuur, bijvoorbeeld door op plaatsen niet te werken tijdens het broedseizoen van vogels.

↑ Werken aan de dijk voor Zoutelande, 2009 | foto Joop van Houdt, Rijkswaterstaat.

Oude werken en nieuwe inzichten

Inmiddels zijn de dijkversterkingen een nieuwe fase ingegaan. De dijken moeten nog hoger om bescherming te kunnen blijven bieden. Ook dat wordt met aandacht voor de natuur gedaan. Tegelijkertijd klinken er geluiden tegen het bouwen van zulke harde zeeweringen en wordt gepleit voor het slim gebruikmaken van de natuur.

Elke tijd brengt nieuwe inzichten. De gedachte dat bescherming van de natuur en technische innovatie in de waterbouw samen kunnen gaan, is inmiddels bevestigd. Het naoorlogse rationele vooruitgangdenken staat niet meer op gespannen voet met de natuur, maar heeft deze omarmd. Grijs erfgoed wordt weer groen erfgoed.

Dit artikel is gebaseerd op: Jeanine Dekker, *Zeeuwse zeeweringen; werken aan de Zeeuwse kust, 1944-2015*, Utrecht (Uitgeverij Matrijs) 2023.

↑ Afgaand water met open schuiven van de Oosterscheldekering | foto Harry van Reeken, Rijkswaterstaat.

← Steenzetters aan het werk tijdens de dijkversterking bij Yerseke, 1978-1985 | foto René Kleingeld, Zeeuws Archief, Delta Instituut voor Hydrobiologisch Onderzoek, nr. D172.

Verhalen uit het Zeeuws Archief

Eureka: vanuit hier veroverde Kapelle de wereld

Lars Jacobusse
communicatiemedewerker
Zeeuws Archief

Aan de Goessestraatweg in Kapelle staat de markante kantoorvilla Eureka. Dit voormalige woonhuis en kantoor was de spil in de opkomst van zaadveredelingsmultinational Van der Have.

De onderneming werd in 1879 opgericht als een soort negentiende-eeuwse start-up. Eigenaar was de twintigjarige Daniël Johannes (Daan) van der Have. Met tweehonderd

gulden en twee hectare pachtland als startkapitaal begon hij als kweker van bomen, heesters en rozen. Kort daarna richtte hij zich ook op de handel in zaai­zaden. Aanvankelijk kreeg hij steun van een grootgrondbezitter en buurman, maar vanaf 1881 stond hij er alleen voor.

Schoolmeester
Toch gingen de zaken goed. Al snel kon Van der Have personeel aannemen. In 1886-1887 liet hij aan de Goessestraatweg een nieuw huis bouwen: Eureka. Inmiddels was hij getrouwd met Aaltje Bakker. Zij verzorgde de administratie van het groeiende bedrijf. In 1905 werd het huis verbouwd tot villa en in die

↓ Huis Eureka, 1996 | foto Gemeente Kapelle, Zeeuws Archief, Beeldbank Kapelle, nr. 12-34.

vorm staat het er nog steeds. Na een renovatie enkele jaren terug, doet het pand nu dienst als kantoorvilla.

Van der Have groeide in de beginfase snel en had voortdurend personeel nodig. Niet alleen ontbraken de woorden start-up en scale-up in het Zeeuws, Van der Have had ook geen HR-afdeling of headhunters nodig: hij selecteerde zelf jonge, slimme leerlingen via de plaatselijke schoolmeester.

Goede werkgever
Vele van hen bleven hun hele werkzame leven bij het bedrijf. Er ontstonden ware 'dynastieën', families die er generatie op generatie werkten. Van der Have stond dan ook bekend als een uitstekende werkgever. Was je als werknemer ziek of in moeilijkheden? Aaltje en 'meneer Daan' (zoals Van der Have in de volksmond heette) kwamen informeren of er hulp nodig was.

Het bedrijf betaalde door bij ziekte en sloot levensverzekeringen af voor werknemers. Zaken die in de landbouw van die tijd ongebruikelijk waren. Later, in 1946, zou het bedrijf nog steeds vooruitstrevend zijn met het invoeren van de vrije zaterdagmiddag.

Dankzij bestaande archieven is er nog een tastbaar bewijs voor hoe Van der Have met in ieder geval één medewerker omging. Dat is te vinden

↑ Verpakkingsmateriaal van Van der Have uit de naoorlogse periode | Zeeuws Archief, collectie Van der Have.

in het archief van de Hervormde Gemeente Kapelle (1779-1995), dat zich in het Zeeuws Archief bevindt. Volgens een verhuurakte uit 1917 huurde Van der Have voor de duur van zeven jaar een zitplaats in de kerk. Die werd gereserveerd voor medewerker Marinus Glas. Het stuk vermeldt niet of dit te maken had met de gezondheid van Glas of dat hij gewoon hele goede secundaire arbeidsvoorwaarden kreeg.

Trage NS

Het hedendaagse *corporate*-koeterwaals kent overigens nog een woordje dat rond 1900 niet geheel ingeburgerd was: *teambuilding*. Maar ook dat onderdeel werd door Van der Have vooruitstrevend aangepakt: in 1898 vond het eerste personeelsuitje plaats.

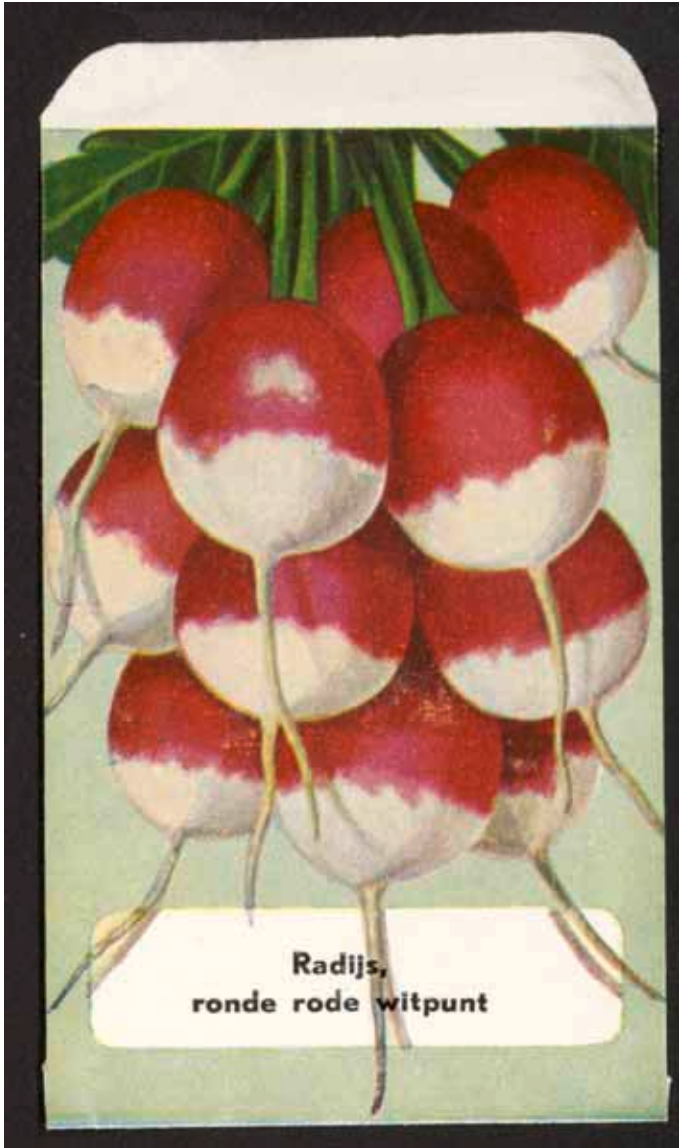
In 1904, ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de onderneming, reisde het voltallige personeel af naar Brussel. Te Brussel sliep men een nacht in een hotel. Alleen dat feit al was van niet geringe betekenis: de volgende morgen bekende een van de medewerkers dat hij de hele nacht had doorgebracht op een stoel naast het bed. Wat was het geval: in 'zo'n mooi bed' durfde hij niet te gaan liggen.

In 1911 bezocht het personeel een tentoonstelling in Elst. Door noodweer liep de terugreis vertraging op. Klagen over een trage NS kon toen dus ook al, maar de klantenservice was dan wel weer van een spectaculair niveau: er reed een nachttrein Zeeland in en op speciaal verzoek stopte die dit keer ook in Kapelle.

Kweekstation

Daan van der Have groeide al snel uit tot een van de meest vooraanstaande Nederlandse pomologen (fruitkundigen) en in 1904 werd het bedrijf Hofleverancier. Het harde werken en de stress van het ondernemerschap eisten een onherroepelijke tol: in 1913 overleed

→ Verpakkings-
materiaal van
Van der Have uit
de naoorlogse
periode | Zeeuws
Archief, collectie
Van der Have.

Daan van der Have op 53-jarige leeftijd.

Zijn zoon Adriaan zette het werk voort. De firma speelde een hoofdrol in de opkomst van de laagstamfruitteelt, waardoor Zuid-Beveland uitgroeide tot voorbeeldregio voor fruittelers.

Na de Tweede Wereldoorlog specialiseerde het bedrijf zich volledig in zaadveredeling. Onder leiding van de derde generatie, Daan en Piet van der Have, werden andere activiteiten afgestoten.

Wereldspeler
Een groot succes was in die periode het suikerbietenras *Solorave*, het eerste Nederlandse ras met genetisch één kiem. Dit maakte de

teelt minder arbeidsintensief. In 1970 kwam het op de officiële rassenlijst.

Van der Have groeide uit tot een wereldspeler. Het bedrijf voerde kweekproeven uit in meer dan twintig landen, op beide halfronden. Het liep voorop met het gebruik van computers voor gegevensanalyse en rasontwikkeling.

De onderneming werd steeds groter. Uiteindelijk ontbrak het aan een nieuwe generatie die het familiebedrijf kon of wilde voortzetten. Via splitsingen, fusies en overnames leeft Van der Have voort in bedrijven als DLF Benelux (graszaad), SESVanderHave (bietenzaad) en Limagrain Nederland (kennis- en onderzoekscentrum in Rilland).

Heb jij al gekeken?

Janneke de Wit
adviseur musea & collecties Erfgoed Zeeland

Achter de deur van Collectie Zeeland schuilt een wereld vol historische schatten: verhalen, voorwerpen, documenten. Topstukken en verborgen pareltjes. Je ontdekt ze allemaal, online op één platform.

Collectie Zeeland brengt het erfgoed van Zeeland samen en ontsluit duizenden objecten en verhalen. Van scheepskarten tot dagboeken, van archeologie

tot kunst. De collecties van 24 Zeeuwse musea en erfgoedinstellingen zijn er samengebracht. Je doorzoekt ze waar en wanneer je wilt.

Met Collectie Zeeland maken we het verleden van onze provincie breder zichtbaar én beter bruikbaar. Deze samenwerking laat zien wat er mogelijk is als je kennis, techniek en verhalen bundelt.

Open de deur en stap het verleden van Zeeland binnen. Er is altijd wel iets nieuws te ontdekken.

Eén deur, duizenden verhalen. www.collectiezeeland.nl

Uit de collectie van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen

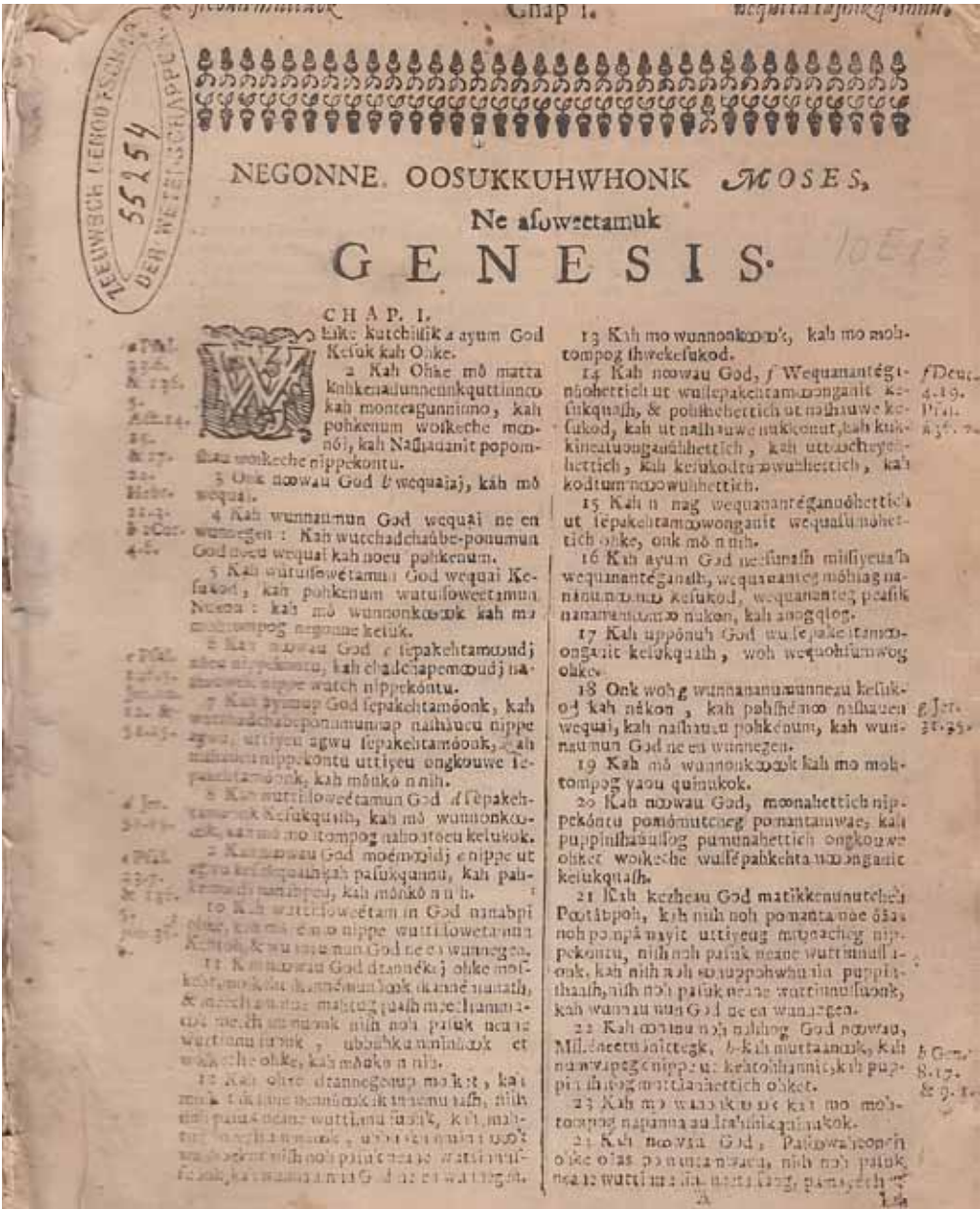
Een bijbel in een ‘Wiltsche’ taal en een catechismus in het Singalees

Peter van Druenen
voorzitter Zeeuws Genootschap

Tussen ongeveer 1500 en het begin van de twintigste eeuw werd er vanuit Europa flink gekoloniseerd in de rest van de wereld. Eerst door Spanje en Portugal, daarna door Nederland, Engeland en Frankrijk en weer later door onder andere Duitsland, Italië en België. Territoriumdrift, het aanleggen van profijtelijke handelsroutes, het organiseren van bedrijvigheid, zoals het aanleggen en exploiteren van plantages, en de daaruit volgende opbrengsten waren de belangrijkste drijfveren.

In het verlengde hiervan bestond er ook een ideologische dadendrang die wat minder met winstbejag had te maken maar er wel mee was verbonden: de verspreiding van het christendom. In de wetenschap-pelijke Genootschapspublicatie ‘Noodige onderrichtingen voor de Slaafhandelaaren’ van de Vlissingse arts David Gallandat uit 1769, staat een groot aantal adviezen om de

→ Pagina uit de “Indianenbijbel” | ZB Bibliotheek van Zeeland, collectie KZGW, 1110 E 23.

slaafgemaakte Afrikanen zo gezond mogelijk te houden tijdens de zeereis naar West-Indië. Naast voeding, frisse lucht, daglicht en medische zorg droegen ook dagelijkse Bijbellessen en gebeden bij aan dit waarschijnlijk deels commerciële doel.

In de collectie van het Zeeuws Genootschap bevinden zich meerdere stukken die herinneren aan het missie- en zendingswerk zoals dat vanaf het begin van de zeventiende eeuw werd gepraktiseerd: een in het ‘Wilts’ vertaalde bijbel uit 1680 en een Heidelbergse Catechismus in de Singalese taal uit 1741.

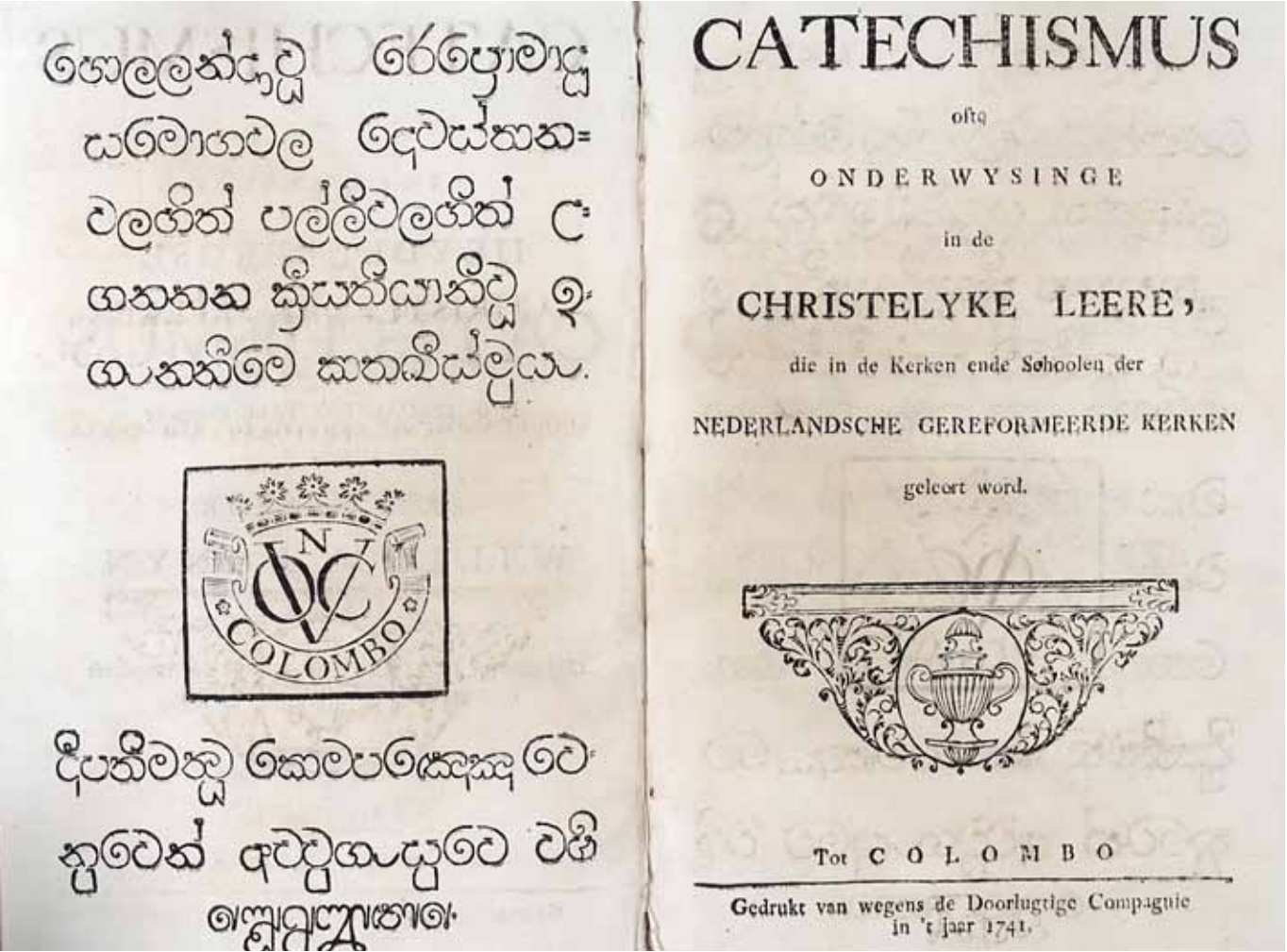
De eerste, de “Indianenbijbel”, was door de Amerikaanse missionaris John Eliot geschreven in de “Americaansch-Indiaansche of Wiltsche taal” van de Algonquin-indianen. Zij leefden rond 1650 in Massachusetts. Om hen tot het

christelijk geloof te bekeren had Eliot het Oude Testament in hun eigen taal fonetisch op papier gezet. De eerste editie werd in 1663 gedrukt. Het exemplaar van het Genootschap behoort tot de tweede editie uit 1680. Wereldwijd zijn er maar een paar bewaard gebleven, waarvan er zich dus één in de collectie van het Zeeuws Genootschap bevindt. Het werd in 1812 geschonken door de Middelburgse predikant en hoogleraar aan de Illustere school in dezelfde stad, Johannes de Fremery.

Twee jaar eerder, in 1810, schonk Nicolaas Cornelis Lambrechtsen van Ritthem, jurist en bestuurder tijdens de jaren van de Bataafse Republiek, een andere vertaalde religieuze uitgave aan het Genootschap, waarvan hij in deze periode ook voorzitter was. Het betrof een in de Singalese taal overgezette versie van de Heidelbergse Catechismus, een

van de drie geloofsbelijdenissen die in de protestantse kerken gebruikt werden. Het boekwerkje van 87 pagina's was uitgegeven in 1741 in Colombo, de toenmalige hoofdstad van Ceylon. Het eiland in de Indische Oceaan was al vanaf 1640 in handen van de Nederlandse Verenigde Oost-Indische Compagnie, die er een groot aantal handelsposten had gevestigd voor exportproducten als kaneel, parels en noten. Het logo van de VOC op het voorblad van de Singalese catechismus bevestigt de intense samenhang tussen de koloniale handel en de verbreiding van het christendom gedurende deze periode.

↓ Twee pagina's uit de Catechismus in de Singaleese tale | ZB Bibliotheek van Zeeland, collectie KZGW, 1016 A 23.

DRIEVEUREN

Johan Francke, ‘Tot exemple van anderen’; heksenvervolg in Zeeland (Goes: Het Paard van Troje, 2025), 87 pag., met illustraties, ISBN 978-90-835282-0-5.

Heksenvervolg kwam relatief weinig voor in Zeeland, maar leidde desondanks tot de verbranding van drie vermeende heksen op Walcheren in de zestiende eeuw. Ofschoon er geen dodelijke slachtoffers meer vielen, duurden het volksgeloof en de processen tot in de negentiende eeuw voort. Waar kwamen deze denkbeelden over andere mensen vandaan, welk verband is er met de ketterijvervolgingen uit de zestiende eeuw en waarom leidden deze processen tot zulke gruwelijke vonnissen? Om op deze vragen antwoord te kunnen geven moet naar verborgen motieven van het menselijk handelen worden gezocht.

De vervolging van – in onze ogen – onschuldige mensen lijkt namelijk een gruwel uit het verleden, maar is dat wel zo? Reageren wij met andere middelen niet op eenzelfde wijze op mensen in onze omgeving die zich anders gedragen, daardoor mikpunt van beschuldigingen worden en door sociale media al veroordeeld zijn nog voordat een rechterlijke macht zich uitgesproken heeft of zij zichzelf hebben kunnen verdedigen? De moderne Zeeuw lijkt in zijn motieven en handelen dicht bij zijn zestiende-eeuwse tijdgenoten te staan dan wij wellicht denken.

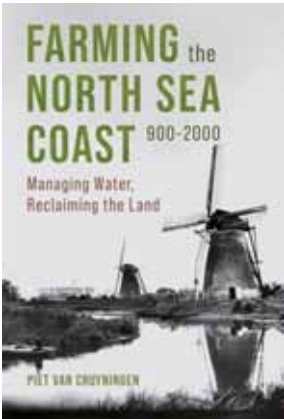
Auteur Johan Francke (1971) studeerde geschiedenis aan de Universiteit Leiden, met als hoofdvak zee geschiedenis. In 2001 promoveerde hij op *Utiliteyt voor de gemeene saake. De Zeeuwse commissievaart en haar achterban tijdens de Negenjarige Oorlog, 1688-1697*. Daarna publiceerde hij nog veelvuldig over de risicovolle Zeeuwse scheepvaart in de zeventiende en achttiende eeuw. Voorts was hij medeauteur van diverse Zeeuwse uitgaven en betrokken bij de samenstelling van de Canon van Zeeland (2008-2009). Hij is als vakreferent en informatiespecialist Zelandica verbonden aan ZB Bibliotheek van Zeeland.

Piet van Cruyningen, Farming the North Sea Coast, 900-2000; Managing Water, Reclaiming the Land (Woodbridge (GB): The Boydell Press, 2025), 364 pag., met enige foto's, kaarten en tabellen, ISBN 978-1-83765-262-4.

Dit voor een internationaal publiek geschreven boek vertelt het fascinerende verhaal over hoe de Noordzeekust is ontgonnen en constant in verandering is. Lang voor de industriële revolutie waren de onherbergzame veengebieden van de laaggelegen kustmoerassen aan beide zijden van de Noordzee getransformeerd in een van de meest productieve landbouwgebieden van Europa. De landbouw in de kustgebieden bereikte zijn hoogtepunt in de achttiende en negentiende eeuw, wat blijkt uit de vele indrukwekkende boerderijen die toen zijn gebouwd. Echter, recentelijk is duidelijk geworden dat de laaglandlandbouw en zelfs het fysieke bestaan van de laaglanden in gevaar zijn, door de stijgende zeespiegel en drainageproblemen. Dit boek biedt een geschiedenis van landbouw en waterbeheer aan de Noordzeekust, waarbij de krachten die de landbouwprogressie aansteken – en belemmeren – breder worden beoordeeld. Het onderzoekt de manieren waarop boeren in het verleden omgingen met de twee belangrijkste beperkingen op hun besluitvorming: de natuurlijke omgeving en de menselijke omgeving van institutioneel recht.

Schrijver Piet van Cruyningen (1958) is historicus en senior onderzoeker bij de Universiteit Wageningen. Hij is auteur van diverse boeken, waaronder zijn proefschrift *Behoudend maar buigzaam; boeren in West-Zeeuws-Vlaanderen, 1650-1850* (2000), *Het boerderijenboek* (2003) en *Van aardappelkelder tot zaadzolder* (2003).

Wim van Gorsel
ZB Bibliotheek van Zeeland

Carla van de Puttelaar, Salomon Mesdach, Een Zeeuwse meester uit de Gouden Eeuw (Zwolle: WBOOKS i.s.m. Stadhuis museum Zierikzee, 2025), 128 pag., met 170 afbeeldingen in kleur, ISBN 978-9-46258-676-5.

In deze monografie onderzoekt Carla van de Puttelaar het leven en werk van de Zeeuwse kunstschilder Salomon Mesdach (1575/1580 tot circa 1628). Het enige gesigeneerde en gedateerde werk van hem is een familieportret uit 1612. Op basis van stilistisch en technisch onderzoek zijn meerdere portretten aan hem toegeschreven die samen zijn kernoeuvre vormen.

Het boek biedt nieuwe inzichten in Mesdachs leven en familie en besteedt aandacht aan de geportretteerden en hun kleding en sieraden. Daarnaast wordt een overzicht gegeven van zijn oeuvre en wordt zijn werk geplaatst binnen de context van zijn artistieke omgeving. Gedetailleerd en helder geschreven. Met vele reproducties van zijn werk en illustraties in kleur en zwart-wit. Voor lezers met verregaande interesse in het onderwerp.

Carla van de Puttelaar (1967) is een Nederlandse fotograaf en kunsthistoricus. Ze schreef meerdere boeken. Dit boek verscheen naar aanleiding van de gelijknamige tentoonstelling, die tot 15 juni 2025 te zien was in het Stadhuis museum Zierikzee.

→ Bodemvondst, vermoedelijk een tuit van een lavabo, waarmee water werd geschonken om bijvoorbeeld handen te wassen. Datering: veertiende/ vijftiende eeuw.

De fotowedstrijd die in het vorige nummer van Zeeuws Erfgoed werd aangekondigd, is vervallen.

COLOFON

Zeeuws Erfgoed – magazine voor erfgoedliefhebbers is een uitgave van Erfgoed Zeeland en verschijnt twee keer per jaar.

ISSN 1570-5005

Jaargang 24 nr. 2 | oktober 2025

Redactie: Erfgoed Zeeland
Eindredactie: Jeanine Dekker (dekker van broekhoven)

Vormgeving: Jan van Broekhoven (dekker van broekhoven)

Druk: Media58

Illustraties: Erfgoed Zeeland, tenzij anders vermeld

Aan dit nummer droegen bij: Wilco Blaak, Saskia Buitenkamp, Jeanine Dekker, Peter van Druenen, Imke Elstak, Wim van Gorsel, Anne Hobbel, Lars Jacobusse, Karel-Jan Kerckhaert, Aad de Klerk, David Koren, Marjolijn van Leeuwen, Eva Luijckx, Martijn van Poecke, Veronique De Tier, Sander Verrijzer en Janneke de Wit.

Erfgoed Zeeland is het centrale aanspreekpunt en samenwerkingspartner voor het erfgoed in Zeeland. De activiteiten van Erfgoed Zeeland worden onder andere mogelijk gemaakt door de Provincie Zeeland.

Looierssingel 2
Postbus 49
4330 AA Middelburg

+31 118 670 870
info@erfgoedzeeland.nl
www.erfgoedzeeland.nl

VOLG ONS

WORD VRIEND

Erfgoed Zeeland staat voor het beschermen, benutten en beleven van erfgoed. Samen met de vele andere erfgoedorganisaties in Zeeland richten wij ons op een goed functionerende erfgoedzorg. Dit met de steun van onze vrienden van Zeeuws erfgoed. Vriend worden kan al voor 21 euro per jaar. Je kunt ons ook eenmalig steunen met een gift op bankrekeningnummer NL75 RABO 0335 0886 00 ten name van Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland.

MELD JE VONDST!

Via het Meldpunt van Erfgoed Zeeland kan een melding gedaan worden over een archeologische bodemvondst. Vaak wordt een vondst gedaan na graafwerkzaamheden, het ploegen van het land of tijdens archeologisch onderzoek. Het kan gaan om een losse vondst als een gesp of een schaal, of om een archeologisch spoor als een fundering of een verkleuring in de bodem.

Ook strandvondsten vallen hieronder. Scherven van aardewerk, stukken van dakpannen en brokstukken bouwsteen. Ze dragen allemaal bij aan het achterhalen van een stukje van onze geschiedenis!

Via het Meldpunt kunnen ook meldingen gedaan worden over gebouwd en landschappelijk erfgoed in Zeeland. Het kan gaan over bedreigd, ondergewaardeerd of onbekend gebouwd of landschappelijk erfgoed. Onder erfgoed vallen alle voorwerpen, gebouwen en landschappen die een onderdeel (kunnen) zijn van de geschiedenis van ons land en een verhaal vertellen over hoe het vroeger op die locatie was.

Vondsten kunnen gemeld worden via:
www.erfgoedzeeland.nl/meldpunt.

Meer weten?

Kijk op www.erfgoedzeeland.nl/word-vriend.

Reacties en ledenadministratie

Reacties en wijzigingen graag digitaal via zeeuws@erfgoedzeeland.nl of via de postbus.

Het auteursrecht van *Zeeuws Erfgoed* (gehele uitgave) berust bij Erfgoed Zeeland; van externe bijdragen bij de auteurs. Gehele of gedeeltelijke overname of publicatie van artikelen is uitsluitend toegestaan met bronvermelding na toestemming van Erfgoed Zeeland en de rechthebbende(n). Erfgoed Zeeland streeft er met de uiterste zorgvuldigheid naar om voorafgaand aan het moment van publicatie contact op te nemen met de rechthebbende(n). Mochten personen of instanties als rechthebbende(n) alsnog niet benaderd zijn, dan kunnen zij hiervoor contact opnemen met de redactie. Erfgoed Zeeland kan op geen enkele wijze aansprakelijk worden gesteld voor door derden aangeleverd beeldmateriaal waarop auteursrecht berust.

MONuMENTaal

Een groot Romeins fort op het strand van Oranjezon. Vermoedelijk heeft dat ook echt voor de kust bij Vrouwenpolder gelegen. Tijdens de Nationale Archeologiedagen in juni lag het er weer, maar nu opgetrokken uit zand door tientallen kinderen. De

jonge fortbouwers kregen hulp van archeologen en strandzoekers, die uitleg gaven over wat er tegenwoordig nog op het strand te vinden is. Samen vertellen de strandvondsten een stukje van het Romeinse verhaal. De activiteit was een onderdeel van het project *Beach Archaeology* | foto Wesley Versteeg.

